

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Brontransparantie in de Nederlandse journalistiek: Een analyse van de klimaatberichtgeving van NOS.nl en NU.nl aan de hand van een bron-georiënteerde benadering

Duivenvoorden, Loes

Citation

Duivenvoorden, L. (2021). *Brontransparantie in de Nederlandse journalistiek: Een analyse van de klimaatberichtgeving van NOS.nl en NU.nl aan de hand van een bron-georiënteerde benadering*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master thesis in the Leiden University Student Repository](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3214979>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Universiteit
Leiden

Brontransparantie in de Nederlandse journalistiek

Een analyse van de klimaatberichtgeving van NOS.nl en NU.nl aan
de hand van een bron-georiënteerde benadering

Loes Duivenvoorden

S2029545

Masterscriptie Journalistiek en Nieuwe Media

Faculteit Geesteswetenschappen

Mei, 2021

Brontransparantie in de Nederlandse journalistiek

Een analyse van de klimaatberichtgeving van NOS.nl en NU.nl aan
de hand van een bron-georiënteerde benadering

Masterscriptie

L. Duivenvoorden

S2029545

L.duivenvoorden@umail.leidenuniv.nl

06-37476969

24 mei 2021

Begeleider: Dr. A.R.J. Pleijter

Tweede lezer: Dr. J.P. Burger

MA Journalistiek en Nieuwe Media

Faculteit Geesteswetenschappen

Universiteit Leiden

Dankwoord

Tijdens een intensieve periode van omstreeks zes maanden heb ik onderzoek verricht naar de brontransparantie in de klimaatberichtgeving van NOS.nl en NU.nl en hierover mijn masterscriptie geschreven. Het was een periode waarin ik heb geworsteld met de opzet en uitvoering van het onderzoek maar desondanks toch tot een bevredigend eindresultaat ben gekomen. Hiervoor kreeg ik hulp van verschillende personen.

Als eerste wil ik graag mijn scriptiebegeleider Dr. A. R. J. Pleijter bedanken voor zijn snelle en haarscherpe feedback, literatuursuggesties en nuttige adviezen. Naar aanleiding van zijn ideeën heb ik de keuze gemaakt om inhoudsanalytisch onderzoek te doen naar brontransparantie en met behulp van zijn begeleiding heb ik dit onderzoek met succes kunnen afronden. Duizendmaal dank daarvoor. Ook de feedback van mijn tweede lezer Dr. J. P. Burger kon in het proces richting mijn eindwerkstuk niet ontbreken. Naar aanleiding van zijn aantekeningen heb ik de volgorde van mijn literatuurhoofdstuk herzien en komt de inhoud daarvan nu nog beter uit de verf. Bedankt, beiden, voor de waardevolle ondersteuning.

Naast de hulp van mijn docenten, wil ik ook mijn medestudent Anne Vorwald bedanken voor haar aandachtigheid, het meedenken en alle tips tijdens de maandelijkse scriptiebesprekingen. Haar bedank ik tevens als codeur tijdens de proeffase van mijn onderzoeksmethode. Door haar medewerking kon ik de betrouwbaarheid van mijn methode vaststellen; en wat een mooie score. Dank Anne!

Tot slot wil ik mijn familie en vrienden bedanken voor hun interesse in mijn onderzoek en hun steun. Door mijn bevindingen en tegenslagen met hen te delen, heb ik mijn beste beentje steeds voor weten te zetten en heb ik ruim voor de deadline mijn scriptie met succes afgerond. Bedankt!

Loes Duivenvoorden,

Noordwijkerhout, 16 mei 2021

Samenvatting

Journalistieke brontransparantie, d.w.z. de mate waarin nieuwsorganisaties open zijn over de bronnen voor uitspraken in hun berichtgeving, is een veel geopperde manier om een dalend vertrouwen in de journalistiek tegen te gaan. In deze scriptie is aan de hand van een bron-georiënteerde benadering onderzocht in hoeverre klimaatartikelen van Nederlandse mainstream online nieuwsmedia NOS.nl en NU.nl van brontransparantie getuigen. Hiervoor zijn veldbronnen in kop en verhaaltekst onderzocht. Het onderzoek toont aan dat de nieuwsmedia al in grote mate transparant zijn, maar dat vooral op het gebied van *bronidentificatie* nog grote stappen zijn te maken.

Kernwoorden: brontransparantie, online nieuws, inhoudsanalyse, klimaat, journalistiek

Inhoudsopgave

1.	Introductie	7
2.	Theoretisch kader.....	12
2.1	Transparantie: wanneer is iets transparant?	12
2.1.1	Wat is transparantie?	12
2.1.2	Transparantie van berichtgeving en bronnen.....	15
2.2	Bronnen: wie of wat heet "bron"?	16
2.2.1	De vele betekenissen van "bron"	16
2.2.2	Eerder onderzoek naar bronnen	18
2.3	De brongeoriënteerde benadering van journalistiek	22
2.3.1	Typologie van journalistieke bronnen.....	22
2.3.2	Typologie van brontransparantie	27
2.4	Eerder onderzoek naar transparantie van berichtgeving en bronnen	29
3.	Methodologie.....	34
3.1	Opzet van het onderzoek	34
3.2	Corpusmateriaal	35
3.3	Operationalisering	36
3.4	Validiteit en betrouwbaarheid.....	39
4.	Resultaten	42
4.1	Transparantie van veldbronnen in de kop	42

4.1.1	<i>Attributie van uitspraken aan bronnen in de kop</i>	42
4.1.2	<i>Identificatie van bronnen in de kop</i>	44
4.1.3	<i>Conclusie</i>	46
4.2	Transparantie van veldbronnen in de verhaalttekst	47
4.2.1	<i>Attributie aan veldbronnen</i>	47
4.2.2	<i>Autorisatie van veldbronnen</i>	52
4.2.3	<i>Identificatie van veldbronnen</i>	53
4.2.4	<i>Conclusie</i>	57
5	Conclusie	59
6	Discussie	64
	Referenties	68
	Bijlagen	71
	Bijlage 1: Tabellenlijst	71
	Bijlage 2: Codeboek	74
	Bijlage 3: Sleutel(werk)woorden in parafrase-zinnen	95

1. Introductie

Iedereen die wel eens een krant openslaat, een nieuwssite bezoekt of luistert naar een nieuwsrubriek via televisie of radio, kan tot soortgelijke vragen komen:

- Hoe is de journalist aan informatie gekomen?
- Wie of wat is de bron?
- Hoe heeft de journalist gecontroleerd of dit nieuws klopt?
- Is het bericht wel te vertrouwen?

Het zijn relevante vragen die alles te maken hebben met transparantie in de journalistiek: het onderwerp van deze masterscriptie. Hoewel peilingen tot op heden geen eenduidig beeld tonen, wordt er regelmatig gesproken over een dalend vertrouwen in nieuwsmedia (SCP & COB 2017; CvdM, 2020). Door transparant te zijn over hun bronnen en werkwijzen, zouden journalisten volgens sommigen deze dalende trend kunnen tegengaan. De onderzoeker David Weinberger schreef in 2009 hierover een pleidooi waarin hij transparantie omschrijft als de nieuwe *objectiviteit*. Volgens hem is het met de komst van online nieuws steeds gemakkelijker voor journalisten om informatie te verschaffen over hun brongebruik. In plaats van dat lezers moeten vertrouwen op de objectiviteit van de journalist, kunnen zij tegenwoordig rechtstreeks inzicht krijgen in de gebruikte bronnen. Transparantie biedt nieuwslezers volgens hem op die manier een bepaald gevoel van vertrouwen in het nieuws, zoals objectiviteit dat vroeger deed.

Ook wetenschappers binnen *journalism studies* (o.a. Singer, 2010; Hijmans, et al., 2017; Humprecht, 2020) en vooraanstaande journalisten beschouwen transparantie als een geschikt middel voor nieuwsorganisaties om hun geloofwaardigheid bij burgers te vergroten, een betere manier om de waarheid te vertellen. In hun toonaangevende boek *The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect* noemen de gerenommeerde Amerikaanse journalisten Kovach en

Rosenstiel (2007) transparantie als kernelement van de journalistiek, een middel waarmee reporters aan hun voornaamste plicht kunnen voldoen: *the obligation to the truth*. Volgens hen zouden journalisten zo transparant mogelijk moeten zijn over hun bronnen en methoden zodat het publiek zelf de informatie op waarde kan schatten.

If nothing else, this responsibility [to be honest and truthful with audiences, LD] requires that those engaged in journalism be as open and honest with audiences as they can about what they know and what they don't. How can you claim to be seeking to convey truth if you're not truthful with the audience in the first place? (Kovach & Rosenstiel, 2007, p. 114).

Volgens de schrijvers is dit inzicht bieden in brongebruik en -algemener- in hoe artikelen tot stand komen dé manier om respect te tonen aan lezers en hen te betrekken in het journalistieke proces: een voorwaarde om op eerlijke en open wijze de feiten te presenteren zoals zij tot de journalist zijn gekomen (Kovach & Rosenstiel, 2007, pp. 114-122).

Maar ondanks dat transparantie in opkomst lijkt te zijn als journalistiek principe van waarheidsvinding en algeheel gezien wordt als mogelijkheid om het vertrouwen in het nieuws onder burgers te vergroten, zijn er betrekkelijk weinig empirische studies uitgevoerd waarin transparantie in de context van de dagelijkse nieuwsproductie wordt onderzocht. Tot dusver is namelijk vooral nagedacht over de functie en verschijningsvorm ervan (Chadha & Koliska, 2015) en gingen onderzoekers het gesprek aan met zowel makers als gebruikers van het nieuws om erachter te komen wat transparantie voor hen betekent en in hoeverre het zich volgens hen verhoudt tot de klassieke journalistieke principes: objectiviteit en geloofwaardigheid (Karlsson & Clerwall, 2018; Philips, 2010; Vos & Craft, 2016). Zulks onderzoek maakt in het gros van de gevallen gebruik van focusgroepen, interviews, surveys of experimenten (zie ook: paragraaf 2.2.2 en 2.4).

Rupar (2006) en Karlsson (2010) deden meer dan tien jaar gelden als een van de weinigen inhoudsanalytisch onderzoek om erachter te komen hoe het gesteld is met de transparantie van mainstream nieuwsmedia, in respectievelijk Nieuw Zeeland en de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Zweden. Aan dergelijk wetenschappelijk onderzoek naar transparantie van *Nederlandse* mainstream nieuwsmedia ontbreekt het nagenoeg nog.

Nagenoeg, want in 2017 deden Hijmans, Schaafraad, Buijs en d'Haenens nog onderzoek naar de brontransparantie van Nederlandse – en ook Vlaamse – kwaliteitskranten. Het is –tot zover bekend– de enige recente studie waarin via een inhoudsanalyse onderzoek is gedaan naar de brontransparantie van Nederlandse nieuwsmedia. Met een eigen meetinstrument, dat veel aandacht besteedt aan de identiteit van bronnen, onderzoeken ze hoe *De Morgen*, *De Standaard*, *De Volkskrant* en *NRC Handelsblad* transparant zijn over de maker c.q. de auteur / journalist en de bronnen van hun berichtgeving. Met de studie willen de onderzoekers vooral te weten komen in hoeverre de kranten gebruikmaken van voorverpakt nieuws, gemaakt door persbureaus en pr-afdelingen. Uit de resultaten blijkt dat 36% van de 957 onderzochte artikelen geheel of gedeeltelijk bestaat uit "voorverpakt nieuws". Daarnaast blijkt ruim een vijfde van de berichten een onduidelijke herkomst te hebben, dat wil zeggen dat het onduidelijk is wie het bericht geschreven heeft. (Hijmans, et al., 2017, p. 87).

Een ouder onderzoek -van ruim twintig jaar geleden - dat zich bezighoudt met brontransparantie van de Nederlandse journalistiek, is dat van Rennen (2000). In zijn boek *Journalistiek als kwestie van bronnen. Ontwikkeling en toepassing van een bron-georiënteerde benadering van journalistiek* ontwikkelt hij een methode om de transparantie van bronnen systematisch te analyseren en doet hij empirisch onderzoek naar de brontransparantie van zes Nederlandse dagbladen. Met zijn onderzoek wil Rennen aantonen hoe zijn bron-georiënteerde benadering in zijn werk gaat en hoe brontransparantie van kranten ofwel het nieuws kan worden geanalyseerd en beoordeeld. Omdat Rennen in dit "voorbeeld-onderzoek" slechts zes *regionale* dagbladen onderzoekt en geen aandacht wijdt aan onderzoek naar *nationale*,

mainstream nieuwsmedia is van de laatste nog niet bekend in hoeverre zij transparant zijn over hun bronnen en werkwijzen. Daarnaast beperkt Rennen zich tot het onderzoeken van papieren kranten en ontbreekt er tot op heden nog kennis over de brontransparantie van *online* nieuwsmedia, die de afgelopen jaren een hoge vlucht namen en meer mogelijkheden bieden om transparant te zijn en feiten te valideren (Van Leuven, et al., 2018, p. 804). Het inmiddels gedateerde onderzoek van Rennen vraagt daarom om nieuw onderzoek. Het doel van deze studie is dit te realiseren en derhalve een bijdrage te leveren aan nieuwe inzichten over de mate waarin de actuele berichtgeving van prominente, landelijke, online nieuwsmedia blijkt geeft van transparantie over bronnen.

Uit een inventarisatie van *Nederlands Online Bereik Onderzoek* (NOBO) (Mediamonitor, 2020) blijkt dat het bereik van online nieuws en nieuwsmerken van omroepen en uitgevers continu toeneemt. Dagelijks bereiken zij wel 42,5% van de Nederlanders van dertien jaar en ouder. Het nieuwsmerk met het grootste bereik is de NOS, gevolgd door *online-only* NU.nl (p.19).

Omdat een groot gedeelte van de Nederlandse samenleving zich via deze nieuwsmedia over de actualiteit informeert, zal juist de berichtgeving van deze websites onderzoeksobject zijn van deze studie. Aangezien dit een groot scala aan uiteenlopende berichten oplevert, wordt ter beperking van de omvang van dit onderzoek slechts een selectie aan artikelen onderzocht. Deze zal bestaan uit 40 nieuwsartikelen over *het klimaat*. Dit is een actueel en urgent onderwerp dat deel uitmaakt van het huidige publieke debat en waar dientengevolge een rijk en divers media-aanbod over bestaat. Het onderwerp leent zich wegens zijn urgente en controversiële karakter -waarbij veel onderzoek wordt aangehaald en brontransparantie des te belangrijker is- uitermate goed voor onderzoek naar transparantie.

Om te onderzoeken in hoeverre de klimaatberichtgeving van NOS.nl en NU.nl transparant is, en daarmee een eerste verkennende stap te zetten in het onderzoek naar de brontransparantie van Nederlandse online mainstream nieuwsmedia, is de volgende onderzoeksvraag opgesteld:

In hoeverre zijn NOS.nl en NU.nl transparant over de bronnen in hun klimaat-artikelen?

Om deze vraag te beantwoorden is in hoofdstuk 2 allereerst beschreven wat in deze scriptie met *transparantie*, *bronnen* en *brontransparantie* wordt bedoeld. Uiteengezet is hoe deze termen in de literatuur worden behandeld en welk onderzoek er al naar is gedaan. In datzelfde hoofdstuk wordt stilgestaan bij de brongeoriënteerde benadering van Rennen (2000), waarbij zijn typologie van journalistieke bronnen en deelconcepten van brontransparantie worden uitgelegd. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 duidelijk van welke methode gebruik is gemaakt. Hier staan de opzet en operationalisering van het onderzoek centraal en wordt tevens aandacht besteed aan de verantwoording van het corpus en de validiteit en betrouwbaarheid van de gehanteerde methode. Hoofdstuk 4 presenteert daarna de onderzoeksresultaten door een analytisch overzicht van de artikelen -per type bron en per deelconcept van transparantie - uiteen te zetten waarmee in hoofdstuk 5 antwoord wordt gegeven op de centrale vraag. Hoofdstuk 6 sluit af met een discussie.

2. Theoretisch kader

Om te kunnen onderzoeken in hoeverre journalisten van NOS.nl en NU.nl transparant zijn over de bronnen die zij gebruiken, is het van belang om te preciseren wat de begrippen “transparantie” en “bronnen” inhouden. In 2.1 zal daarom worden uitgelegd wat wordt verstaan onder “transparantie”. In 2.2 volgt de bespreking van het concept “bron”. Om te begrijpen wat – specifiek – “brontransparantie” is, worden in 2.3 de typologie van journalistieke bronnen en deelconcepten van transparantie uiteengezet. Paragraaf 2.4 sluit af door inzichtelijk te maken welk onderzoek er al naar brontransparantie is gedaan en geeft aan hoe het onderhavige onderzoek hieraan een bijdrage levert.

2.1 Transparantie: wanneer is iets transparant?

Transparantie, letterlijk: doorzichtigheid, is een sleutelbegrip binnen deze studie. Daarom zal in deze subparagraaf worden uitgelegd wat ermee bedoeld wordt (2.1.1) en komen we tot een definitie van transparantie van berichtgeving en bronnen (2.1.2).

2.1.1 Wat is transparantie?

Letterlijk genomen, betekent “transparantie” de mate waarin men door een materiaal heen kan kijken. Vertalen we dit naar de journalistieke context dan verwijst het naar de helderheid c.q. doorzichtigheid van journalistieke producties of organisaties. Vaak wordt het gedefinieerd in termen van een beweging richting een grotere “openheid” van de journalistiek.

Karlsson (2010; 2018) en ook anderen (o.a. Chadha & Koliska, 2015; Curry & Stroud, 2019) opperen dat als er één woord is dat treffend kan vatten wat transparantie betekent, het wel dat laatste, openheid, is. Het doel van transparantie is namelijk dat nieuwsorganisaties dermate open zijn over hoe hun nieuws tot stand is gekomen dat

het publiek precies kan inzien hoe het is geconstrueerd (Hellmueller et al., 2013, p.290; Chadha & Koliska, 2015, p. 215). Volgens Chadha en Koliska (2015, p.216) wordt transparantie - evenals *objectiviteit* in het verleden – om deze reden gezien als een gewenst ideaal voor nieuwsorganisaties.

Kovach en Rosenstiel (2007, p.83) beschouwen het als een kernelement van de journalistiek waarmee journalisten aan hun voornaamste plicht kunnen voldoen: hun plicht tot het verkondigen van *de waarheid*. Volgens hen zouden journalisten zo transparant mogelijk te werk moeten gaan zodat het publiek de informatie van artikelen zelf op waarde kan schatten. Door inzicht te verschaffen in journalistieke praktijken en uitleg te geven over de nieuwsvergaring en gemaakte keuzes betreffende het journalistiek eindproduct, hoeft het publiek namelijk niet blindelings te vertrouwen op de objectiviteit van het medium, maar kan het zelf nagaan hoe het de werkwijze, gemaakte keuzes en aangehaalde bronnen waardeert.

Op die manier is transparantie volgens Curry en Stroud (2019, p.3) en Vos en Craft (2016) een "remedy to skepticism" en biedt het lezers handvatten om in te zien hoe een journalistiek product tot stand is gekomen. Rupar (2006, p.128) merkt op dat dat precies is wat transparantie zo belangrijk maakt. Volgens haar attendeert transparantie de lezer namelijk op het bemiddelende karakter van communicatie in nieuwsmedia. Hiermee bedoelt ze dat het de lezer eraan herinnert dat er een journalist is die tussen de werkelijkheid en de weergave van de werkelijkheid in staat. Journalistiek, zo zegt ze, is namelijk niet alleen een kwestie van het presenteren van "facts as they are" maar bovendien een kwestie van het verzamelen van waarheid rondom "facts as they are told". Door het leveren van informatie over waar het nieuws vandaan komt, kunnen burgers aldus zelf de *trustworthiness* van artikelen en media inschatten en wordt het beschouwd als een manier voor nieuwsorganisaties om hun geloofwaardigheid onder burgers te vergroten.

Al in 1982 vatte journaliste Von La Roche het belang van transparantie aangenaam samen. Volgens haar zou de vraag naar openheid moeten worden opgenomen in het klassieke rijtje journalistieke vragen: wie, wat, waar, wanneer,

waarom, hoe en *waarvandaan*. Om een nieuwsbericht enigszins te kunnen beoordelen moeten we aldus de journaliste namelijk als regel kunnen weten uit of van welke bron het nieuwsmedium zijn informatie heeft en welke keuzes aan de inhoud van een artikel ten grondslag liggen.

Nemen we het voorafgaande samen dan kunnen we vaststellen dat transparantie begrepen kan worden als de openheid die nieuwsorganisaties / journalisten aan burgers bieden, waarmee de laatsten inzicht krijgen in de keuzes omtrent het journalistieke proces. Deze openheid is van belang omdat burgers aan de hand daarvan informatie zelf op waarde kunnen schatten, na kunnen gaan hoe journalistieke producties tot stand zijn gekomen en kennis kunnen nemen van de oorsprong van informatie.

Op basis van deze paragraaf besluiten we dat journalistieke transparantie betekent:

De mate waarin journalistieke organisaties / journalisten open zijn over zichzelf, hun journalistieke producten en/of de totstandkoming daarvan.

Deze definitie is erg breed en heeft betrekking op diverse journalistieke aspecten zoals transparantie over de selectie van nieuws, over de wijze waarop ethische afwegingen worden gemaakt, over hoeveel geld journalisten verdienen, over hoe zij omgaan met persberichten of kritiek via sociale media ect. In deze scriptie wordt louter aandacht besteed aan hoe transparant journalisten zijn over *de bronnen in hun berichtgeving*. De volgende subparagraaf gaat daarom in het bijzonder in op de betekenis van "brontransparantie".

2.1.2 Transparantie van berichtgeving en bronnen

Specifieker nog dan transparantie in de journalistiek wordt in deze scriptie onderzoek gedaan naar de mate waarin nieuwsmedia transparant zijn over bronnen. Een begripsbepaling van *brontransparantie* kan daarom niet ontbreken.

Op basis van de vorige paragraaf is duidelijk geworden dat transparantie altijd te maken heeft met "openheid". Voor de hand ligt daarom dat brontransparantie betrekking heeft op het – door de nieuwsorganisatie of journalist- open zijn over de gebruikte bronnen. Dit kunnen ze realiseren door bronnen (zoals geraadpleegde personen of documenten) simpelweg te benoemen, informatie over hen te bieden en/of de relatie van de bron met betrekking tot het onderwerp aan te geven. Tegenwoordig bieden technische tools, zoals de optie om hyperlinks in te voegen, uitgebreide mogelijkheden om dit te verwezenlijken. Steeds vaker komen we correcties, korte biografieën over de schrijvers en links naar gerelateerde of gebruikte documenten, sociale-media-berichten of websites tegen (Chadha & Koliska, 2015, p. 222).

Omdat we via een inhoudsanalyse niet kunnen achterhalen van welke bronnen de journalist gedurende het gehele journalistieke proces gebruik heeft gemaakt, moet worden opgemerkt dat brontransparantie in deze scriptie uitsluitend betrekking heeft op uitspraken en standpunten van bronnen die zijn opgevoerd in de berichtgeving. Informatie van informatieverschaffers die niet in de uiteindelijke tekst is opgevoerd, vormt daarom geen object van onderzoek.

In dit onderzoek wordt aangesloten bij de definitie van brontransparantie door Rennen (2000, p. 203). Hij beschouwt journalistieke producten al verzamelingen van uitspraken en stelt zich bij het analyseren ervan de vraag of het duidelijk is wie welke uitspraak doet. Wil een tekst transparant zijn over zijn bronnen dan moet het volgens hem op zijn minst duidelijk zijn waar de journalist en waar de bronnen iets beweren (p.163). Op basis daarvan stelt hij de volgende definitie op (p. 203):

Brontransparantie is de mate waarin journalistieke teksten duidelijkheid verschaffen (onzekerheid wegnemen) over de bronnen van uitspraken in de tekst.

Om hier onderzoek naar te doen moet systematisch worden gezocht naar informatie over bronnen die in de tekst wordt opgevoerd.¹ Daarbij is het van belang om vast te stellen wie of wat nu precies *een bron* kan worden genoemd. De volgende paragraaf gaat hier op in.

2.2 Bronnen: wie of wat heet "bron"?

Het begrip *bron* kent een uiteenlopend aantal betekenissen. Om de vinger te leggen op hoe het in deze scriptie zal worden gebruikt, zoomen we in paragraaf 2.2.1 in op wat bronnen c.q. journalistieke bronnen zijn en behandelen we in paragraaf 2.2.2 in grote lijnen welk onderzoek er al eerder naar bronnen in de journalistiek is gedaan.

2.2.1 De vele betekenissen van "bron"

Zoek je op het internet naar de term "bron", dan krijg je allereerst vooral zoekresultaten die niets met de wetenschappelijke en journalistieke context te maken hebben, waarin we het in deze scriptie behandelen. Bronnen zijn volgens het web namelijk vooreerst plaatsen waar water uit de grond komt, de oorsprong van waarmee iets (zoals een rivier) begonnen is.

Kijken we naar de betekenis van "bronnen" in de journalistiek, dan hebben we het al snel over de personen of documenten die een journalist raadpleegt voor het maken van zijn of haar journalistiek product. Veel onderzoekers maken een onderscheid tussen mondelinge en schriftelijke bronnen. Ofwel: *humane bronnen* tegenover *niet-humane bronnen* (Reich, 2018, p. 4118). Onder die eerste groep vallen

¹ De brongeoriënteerde benadering kijkt niet verder dan de informatie die in de tekst wordt opgevoerd. Informatie door bronnen die niet in de tekst is opgenomen, valt daarom buiten het kader van onderzoek. Ook stelt de methode enkel de vraag naar transparantie en geeft het geen oordeel over de kwaliteit of relevantie van opgevoerde bronnen.

contactpersonen, zoals collega's, deskundigen, woordvoerders en persvoorlichters. Onder de laatste groep verstaan we vooral documentaire voorzieningen en informatie zoals die kan worden gewonnen uit onderzoek, wetsvoorstellen, persberichten of verklaringen. (Reich, 2018, pp. 4116 – 4118).

Volgens verschillende onderzoekers en schrijvers (o.a Kovach & Rosenstiel, 2007; Van Leuven et al., 2018; Hijmans et al., 2017) vormen bronnen, zowel humaan als niet-humaan, een antwoord op de vraag waar het nieuws vandaan komt. Specifieker, van wie of wat *de informatie* uit een journalistiek product afkomstig is. Hijmans et al. (2017, p. 79) schrijven dat bronnen de grondslag vormen van alle berichtgeving en stellen dat zij een onvervreemdbaar onderdeel zijn van de totstandkoming van de journalistieke media-inhoud. In die context bezien kan de bron begrepen worden als actieve informatieverstrekker van het nieuws. McManus weet dit actieve karakter al in de jaren 90 treffend te vatten. De bron, zo stelt hij, biedt de journalist het ruwe materiaal / de nodige informatie waarmee de laatste vervolgens aan de slag kan. Hiermee biedt de bron – als het ware – de grondstof voor het nieuws, waarvan de journalist een journalistiek eindproduct maakt (1994, p.26). Idealiter zorgt hij er daarbij voor dat duidelijk is wie of wat als bronnen gelden voor welke specifieke uitspraken. Uiteraard kan een journalist ook zelf van een situatie verslag doen en/of putten uit eigen kennis en ervaringen. In dat geval is de journalist zijn "eigen bron" en is er evenzeer sprake van een informatiewinningsproces waarbij hij naar zichzelf kan verwijzen (Magee & Fisher, 2014, pp. 52; 59 - 62).

Het bovenstaande resumerend, komen we tot de volgende definitie van journalistieke bronnen:

Een journalistieke bron is een menselijke al dan niet-menselijke, documentaire informatieverstrekker waaraan de journalist uitspraken en kennis ontleent voor specifieke journalistieke eindproducten.

2.2.2 Eerder onderzoek naar bronnen

Omdat journalistieke bronnen een prominente plaats innemen in het journalistieke veld, werden kwesties rondom bronnen veelvuldig onderzocht. In deze subparagraaf wordt in grote lijnen behandeld welk onderzoek reeds werd gedaan.

Grofweg kunnen, bij het bestuderen van eerdere studies, drie verschillende benaderingen van bronnenonderzoek worden onderscheiden: onderzoek via een *bron-journalist*, *bron-publiek* en *bron-media-inhoud* georiënteerde benadering.

Bron-journalist

In de eerste benadering die we tegenkomen in studies naar journalistiek brongebruik staat de journalist centraal staat. Met name via interviews, focusgroepen en etnografisch onderzoek wordt nagegaan welke opvattingen journalisten hebben over brongebruik en wordt aandacht besteed aan hoe zij bronnen selecteren en hun informatie verwerken.

In *Deciding what's news. A study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time* uit 1980 wijdt Gans een hoofdstuk aan de relatie tussen bron en journalist (pp. 116-145). Hij stelt dat bronnen zichzelf altijd beschikbaar kunnen stellen als informatieleverancier, maar dat de journalist uiteindelijk bepaalt of zij geschikt zijn en aldus iets met dit informatieaanbod doet (p. 117).

Volgens onderzoeker Berkowitz in *The Handbook of Journalism Studies* (2009) ligt de relatie tussen journalisten en bronnen genuanceerder (p. 102). Volgens hem zouden we het moeten begrijpen als een dynamisch fenomeen en verschilt de wijze van nieuwsvergaring en -verwerking per situatie: hoeveel invloed de journalist en bron kunnen uitoefenen op de informatie die in de tekst komt, is afhankelijk van de context. (pp. 111-112).

In recentelijk onderzoek van Van Leuven, Kruikemeier, Lecheler en Hermans (2018) zijn moderne nieuwsvergaringstechnieken, waarbij het internet wordt gebruikt om bronnen en nieuwsverhalen op het spoor te komen, onderzocht. De verschillende

bijdragen in de studie tonen aan dat het toenemende gebruik van online bronnen alle aspecten van de journalistieke nieuwsproductie heeft beïnvloed. Des te belangrijker is dat hier goed naar verwezen wordt (pp. 803-805).

Rupar (2006) benadrukt in het tweede deel van haar onderzoek dat laatste en geeft aan dat in de door haar onderzochte printmedia lang niet altijd duidelijk is waar journalisten hun informatie vandaan halen en hoe zij deze verwerken. Ze waarschuwt voor een tekort aan brontransparantie en geeft aan dat duidelijke markers nodig zijn om antwoord te geven op het “waarom, waar en hoe” van de bronnen.

Samenvattend besteedt de hier besproken benadering aandacht aan de relatie tussen journalisten en bronnen. Tot dusver blijkt dat journalisten niet altijd open zijn hun werkwijze en brongebruik. Meer onderzoek via de bron-journalist-georiënteerde benadering loont om redenen hiervoor te achterhalen.

Bron-publiek

Een tweede benadering die wordt onderscheiden is die waarin het publiek centraal staat: de bron-publiek-georiënteerde-benadering. Volgens Van Leuven et al. (2018) is het namelijk niet alleen belangrijk om te weten hoe journalisten hun bronnen waarderen (hoe zij aankijken tegen de *geloofwaardigheid*, *betrouwbaarheid* of *deskundigheid* van (online) bronnen), maar is het evenzeer van belang om onderzoek te doen naar hoe het publiek de bronnen ervaart.

Via met name focusgroepen en experimenten kan worden achterhaald hoe een bepaalde wijze of mate van brongebruik effect heeft op de perceptie van de lezer.

Curry en Stroud deden in 2019 zulk soort experimenteel onderzoek. Hiervoor lieten zij hun onderzoeksgroep verschillende teksten lezen en beïnvloedden zij de mate waarin de groep informatie kreeg over de bronnen. De studie toont resultaten waaruit een link tussen brongebruik en de beoordeling van geloofwaardigheid en *news*

engagement blijkt. Hoe meer informatie over de bronnen, hoe meer lezers de tekst geloofwaardig vinden en zich hiermee verbonden voelen (p.14).

Wölker en Powell (2021) deden vergelijkbaar experimenteel onderzoek naar de relatie tussen bron en lezer. Uit hun resultaten komt voort dat de geloofwaardigheidsperceptie van menselijke, geautomatiseerde of gecombineerde inhoud en bronnen niet significant verschilt en vooral afhangt van de hoeveelheid informatie die over deze bronnen gegeven wordt. (pp. 86; 91; 100).

Samenvattend heeft de bron-publiek-gerichte benadering betrekking op onderzoek naar de beoordeling en perceptie van journalistieke teksten en organisaties door het publiek. Onderzoek toonde aan dat meer informatie over bronnen, kan leiden tot een hogere gepercipieerde geloofwaardigheid.

Bron-media-inhoud

Een derde en laatste benadering die we tegenkomen in studies naar journalistiek brongebruik is die waarin aandacht wordt besteed aan de totstandkoming en uiteindelijke vorm van de media-inhoud. Onderzoek via deze benadering gaat vaak over het soort bronnen dat in de tekst wordt opgevoerd, zoals experts, politici of sociale media.

Een eerste voorbeeld van onderzoek waarin gebruik wordt gemaakt van een bron-media-inhoud-georiënteerde benadering is dat van Rupar (2006, pp. 134-136). Zij brengt in het kwantitatieve deel van haar studie in beeld naar welke soort bronnen Nieuw-Zeelandse kranten verwijzen. Uit de resultaten blijkt dat journalisten veel gebruikmaken van en leunen op gezaghebbende, officiële bronnen. Om niet afhankelijk te worden van deze bronnen en zelf de media-inhoud te blijven bepalen, is het volgens Rupar van belang dat journalisten ook andere soorten bronnen gebruiken. (pp. 139-140).

Een tweede voorbeeld van onderzoek via de bron-media-inhoud-georiënteerde benadering is het onderzoek van Von Nordheim, Boczek en Koppers (2018). Zij

onderzochten het gebruik van Twitter en Facebook als journalistieke bronnen. Hiervoor maakten zij gebruik van een inhoudsanalyse die uitwees dat Twitter vaker dan Facebook - over alle onderzochte kranten en alle artikelen bezien – wordt aangehaald als nieuwsbron en dat sociale media als geheel bezien steeds vaker als bron worden opgevoerd (pp. 8116- 822).

De bron-media-inhoud-gerichte benadering focust zich dus op het soort bronnen in de tekst. De belangrijkste bevindingen tonen aan dat journalisten zich vaak beroepen op officiële instanties zoals de overheid, regering of wetenschap en dat sociale media steeds vaker worden gebruikt als bron voor het nieuws.

Resumerend

De drie hier geschetste benaderingen tonen de verschillende wijzen waarop onderzoek is gedaan naar bronnen en geven een indruk van de diversiteit van het onderzoeksterrein. Naar voren kwam dat (1) journalisten niet altijd duidelijk zijn over hun brongebruik, (2) een dergelijke duidelijkheid wel door lezers goed en als geloofwaardig gewaardeerd zou worden en (3) journalisten veel gebruikmaken van sociale media en officiële instanties als bron.

Om te onderzoeken in hoeverre nieuwsmedia of journalistieke teksten *transparant* zijn over hun bronnen, ontwikkelde Rennens in 2000 zijn zogenoemde *bron-georiënteerde benadering van de journalistiek*. Met deze uitgebreide methode, die het meest aansluit bij de bron-media-inhoud-georiënteerde benadering, moet het voor onderzoekers mogelijk worden om systematisch uit te wijzen in hoeverre nieuwsmedia / nieuwsproducten getuigen van openheid over hun bronnen. Anders dan typerend voor de laatste benadering gaat het daarbij niet om het soort bron, maar om de soort en hoeveelheid informatie over de bron.

De volgende paragraaf gaat hier verder op in en besteed aandacht aan de belangrijkste aspecten van Rennens benadering. Zie voor informatie over de toepassing van zijn methode hoofdstuk 3.

2.3 De brongeoriënteerde benadering van journalistiek

Om de brontransparantie van NOS.nl en NU.nl te onderzoeken wordt in deze studie gebruikgemaakt van de bron-georiënteerde benadering van Rennen (2000). Deze benadering sluit het meest aan bij onderzoek middels de bron-media-inhoud-georiënteerde benadering en maakt het mogelijk om op precieze wijze na te gaan in welke mate teksten blijken te geven van transparantie over hun bronnen. Dit is nuttig volgens de onderzoeker omdat bronnen volgens hem in veel opzichten samenhangen met de kwaliteit van het nieuws. "Zonder bronnen geen journalistiek en zonder goede bronnen geen goede journalistiek." De methode reikt een uitgebreid begrippenkader aan waarmee het begrip *brontransparantie* uiteen wordt gerafeld en meetbaar is gemaakt. Hiermee kan op een precieze wijze tot een analyse worden gekomen (zie ook paragraaf 3.1) (p.1).

Volgens Rennen gaat alles wat de journalist maakt terug op bronmateriaal en is dat gegeven volgens hem zo vanzelfsprekend, dat het misschien daarom zo weinig aandacht krijgt in theorieën over journalistiek (p.1). Toch moet dat dagelijks gebruik maken van bronnen volgens hem juist een reden zijn om journalistieke teksten aan een bron-georiënteerde studie te onderwerpen.

Om hiertoe te komen maakt hij een onderverdeling van verschillende typen journalistieke bronnen en legt hij de deelconcepten van brontransparantie uiteen. Hierover gaan de eerstvolgende twee paragrafen.

2.3.1 Typologie van journalistieke bronnen

In paragraaf 2.2.1 kwamen we al te spreken over wat journalistieke bronnen zijn. Daar concludeerden we dat een bron een menselijke al dan niet-menselijke informatieverschaffer is, waaraan de journalist uitspraken en kennis ontleent voor specifieke journalistieke eindproducten. Rennen hanteert een vergelijkbare definitie en maakt tevens een onderscheid in drie hoofdtypen bronnen: de journalistieke wereld

omvat volgens hem de *journalistiek-bronnen*², tot het maatschappelijke veld behoren de *veldbronnen* en het publiek levert de *publieksbronnen* (2000, p.50).

Deze drie kunnen volgens Rennen uiteindelijk vier mogelijke posities innemen ten opzichte van een gebeurtenis of ten opzichte van bepaalde feiten. Bronnen kunnen volgens hem namelijk enerzijds als betrokkene optreden: (1) *getuige* of (2) *partij*, en anderzijds als derde: (3) *deskundige* of (4) *buitenstaander* (p.52).

Door deze onderverdeling in hoofdtypes en posities zijn twaalf subtypen bronnen te onderscheiden. Deze zijn inzichtelijk gemaakt in tabel 1 en zullen nu per hoofdtype bron uitvoeriger worden besproken.

Journalistiek-bronnen

Tot de journalistiek-bronnen behoren alle informatieverschaffers die deel uitmaken van het journalistieke veld en bijdragen aan het tot stand komen van het uiteindelijke journalistieke product. Hiertoe kan allereerst de journalist zelf worden gerekend, die er volgens Rennen niet omheen kan zijn eigen voorkennis en ervaringen te raadplegen (p. 52).

De journalist kan de positie innemen van een "betrokkene" of van een "derde".

Tabel 1

Twaalf subbrontypen in de journalistiek

	Journalistiek-bronnen	Veldbronnen	Publieksbronnen
Getuige	[1]	[5]	[9]
Betrokkene			

² Journalistiek-bronnen zijn een subcategorie van journalistieke bronnen. Onder journalistieke bronnen vallen zowel de journalistiek-bronnen, veldbronnen als publieksbronnen en de begrippen dienen daarom als verschillend van elkaar te worden begrepen.

	Partij	[2]	[6]	[10]
	Deskundige	[3]	[7]	[11]
Derde				
	Buitenstaander	[4]	[8]	[12]

Noot: Aangepast van Rennen (2000, p. 52).

In het eerste geval noem je hem³ een veldwerker. Hij neemt waar in het veld, maakt gebeurtenissen mee, ontmoet mensen en maakt aantekeningen van hetgeen dat plaatsvindt. Gedraagt de journalist zich hierbij als een afstandelijke waarnemer? Dan fungeert hij volgens Rennen als (oog)getuige [1]. Observeert hij niet alleen, maar neemt hij ook expliciet deel aan de gebeurtenis(sen) waarover bericht wordt? Dan noem je hem partij [2]. 'Partij zijn' impliceert overigens niet partijdig zijn. Denk bijvoorbeeld aan undercoverjournalistiek. Veeleer dan partijdigheid, betekent het in die zin volgens Rennen deelname aan de gebeurtenis of situatie waarover bericht wordt (p. 53).

Wanneer de journalist als niet-betrokkene en dus als 'derde' optreedt, noem je hem een bureauwerker. Deze journalist verzamelt de informatie voor zijn stuk grotendeels vanaf zijn desk en fungeert als deskundige [3] of als buitenstaander [4] (p.53).

In de journalistieke praktijk komen subtypen als hierboven volgens Rennen vaak in gemengde vormen voor. Daarnaast stelt hij dat ze in veel gevallen nader kunnen worden gespecialiseerd. Denk daarvoor bijvoorbeeld eens aan de ooggetuige als

³ Korteheidshalve wordt in deze scriptie naar *de journalist* verwezen met *hij*, *hem*, *zijn*. Bij zulke verwijzingen worden ook vrouwelijke beoefenaars van het journalistieke vak bedoeld en zijn *zij* en *haar* geïmpliceerd.

recensent, de deskundige als commentator of de buitenstaander als columnist (pp. 53-54).

Naast de journalist als journalistiek-bron zijn er natuurlijk nog andere bronnen te noemen die deel uitmaken van de journalistieke mediawereld. Rennen noemt zo ook *toeleverbronnen* -waaronder hij bijvoorbeeld freelancers, redactionele samenwerkingsverbanden en persbureaus schaaft- en *andere journalistieke organen* waarmee primair "andere media" (Vgl. andere nieuwssites, dagbladen of kranten) worden bedoeld. Dit zijn aldus andere organisaties dan het eigen journalistieke bedrijf (p.54).

Samenvattend zijn journalistiek-bronnen alle bronnen die deel uitmaken van het journalistieke veld. Hieronder vallen zowel de journalist zelf als de persbureaus en overige samenwerkingsverbanden of publiciteitsorganen waarvan de journalist gebruikmaakt bij het samenstellen van zijn journalistiek product.

Veldbronnen

Naast het journalistieke veld onderscheidt Rennen het maatschappelijke veld. Ook wel: de samenleving. Personen - of collectieven van personen - uit dit veld, die de journalist informatie verschaffen voor het journalistieke eindproduct, noemen we veldbronnen. Zij hebben geen bindende relatie met de journalistiek en worden volgens Rennen in de meeste gevallen aangehaald omdat zij ergens direct betrokken bij zijn of ergens kennis over hebben (p.55).

Zo kan een getuige [5] aan een journalist vertellen wat hij gezien of gehoord heeft. Deze bron vertelt over een gebeurtenis, zonder er zelf direct bij betrokken te zijn geweest. Is hij dit wel? Dan noemt Rennen hem partij [6]. Dit subtype kom je volgens hem in journalistieke teksten veel tegen omdat bronnen vaak op die kwaliteit door journalisten gezocht zouden worden (p.55). Veldbronnen zijn bijvoorbeeld partij in een

organisatie, (familie van een) slachtoffer van een ongeval, organisator of bezoeker van een *happening* of lid van een club of vereniging.

Is de veldbron geen betrokkene? Dan is het een derde. Hierbij onderscheidt Rennen de onafhankelijke deskundige die ergens kennis over deelt [7] en de nietsvermoedende buitenstaander [8] die als willekeurige voorbijganger, bijvoorbeeld op straat, wordt aangesproken om zijn ideeën los te laten op een nieuwsonderwerp (p.56).

Veldbronnen zijn volgens Rennen aldus alle bronnen die deel uitmaken van het maatschappelijke veld. Hieronder vallen zowel personen als collectieven van personen die direct betrokken zijn bij het nieuwsonderwerp en zij die hier niet direct betrokken bij zijn en derhalve optreden als expert of willekeurige buitenstaander.

Publieksbronnen

Tot slot onderscheidt Rennen bronnen uit het publiek: de beoogde lezers (luisteraars of kijkers). Dit publiek draagt volgens Rennen (pp. 72-73) de actualiteit en het toneel waarop het publieke gesprek plaatsvindt. Het wil niet alleen kennis opnemen, maar ook kennis delen. Daarom kunnen de publieksbronnen volgens hem evengoed als de hiervoor besproken typen bronnen worden geoperationaliseerd in termen van betrokkenen en derden.

Publieksbronnen zijn getuige [9] of partij [10] wanneer zij betrokken zijn bij een concrete kwestie. Wanneer zij zelf initiatief nemen om hun verhaal te delen, stelt Rennen, zullen ze daarmee altijd een bepaald belang voor ogen hebben: "Ze willen om een of andere reden hun verhaal in de openbaarheid brengen, op persoonlijke titel dan wel namens een groepering of een organisatie." (p. 56). Is een publieksbron deskundig in het besproken nieuwsonderwerp dat aan de orde is, dan noemen we hem of haar een publieksbron-deskundige [11]. Is de bron geen betrokkene of deskundige, dan noemen we hem een buitenstaander [12].

De drie besproken bronhoofdtypen (de journalistiek-bronnen, veldbronnen en publieksbronnen) vormen een logisch antwoord op de vraag: op wie of wat gaat de inhoud van een journalistieke productie terug?

Een nauwere begripsbepaling van de journalistieke bron formuleren we naar aanleiding van het voorgaande als volgt:

Een journalistieke bron is een menselijke al dan niet-menselijke, documentaire informatieverschaffer uit het journalistieke, maatschappelijke of publieke veld die als betrokkene ofwel als derde optreedt en aan wie de journalist uitspraken en kennis ontleent voor specifieke journalistieke eindproducten.⁴

2.3.2 Typologie van brontransparantie

In paragraaf 2.1.2 werd brontransparantie beschreven als de mate waarin journalistieke teksten openheid verschaffen over de bronnen van uitspraken in de tekst. Om dit meetbaar en concreet te maken onderscheidt Rennen (2000, p. 164) drie deelcomponenten van brontransparantie:

Bronattributie: het toekennen (attribueren) van uitspraken, standpunten of verhalen aan een bron

Bronautorisatie: het verstrekken van feitelijke informatie over de relatie van de bron ten opzichte van het onderwerp

Bronidentificatie: het verstrekken van feitelijke informatie over de bron zelf

⁴ Wanneer in het verloop van deze scriptie gebruik wordt gemaakt van de term "journalistieke bron", of korter: "bron", wordt steeds gerefereerd aan deze definitie. Met beide begrippen wordt dus hetzelfde bedoeld.

Met deze componenten, of zoals Rennen ze noemt: *deelconcepten van brontransparantie*, kan op het spoor worden gekomen van de bronnen in de tekst.

Het eerste, attributie, is de wijze waarop de tekst bronnen "aanwijst". Hierbij kun je denken aan aanduidingen van journalisten waarmee overige bronnen (veldbronnen) worden aangewezen. De attributie zegt bijvoorbeeld iets over een bepaald fragment of een bepaalde zin en omvat aldus Rennen dus geen kenmerken van de bronnen zelf. Middels attributie kunnen we achterhalen of en in welke mate bronnen volledig onbenoemd blijven, terwijl er wel een uitspraak of standpunt van hen in de tekst wordt gepresenteerd (p. 204).

Met het tweede, bronautorisatie, wordt de relatie van de bron met het onderwerp aangegeven. De journalist of het nieuwsmedium licht, zo stelt Rennen, via bronautorisatie toe waarom er gekozen is voor juist deze bron. Het zegt daarmee iets over de journalistieke relevantie en op basis daarvan zouden lezers moeten kunnen beoordelen in hoeverre ze vinden dat de bron 'recht van spreken' heeft. Drie soort gegevens zijn hierbij volgens Rennen van belang: 1. de positie van de bron ten opzichte van de gebeurtenis / het onderwerp (bijvoorbeeld: partij, getuige, onafhankelijke deskundige of buitenstaander), 2. woordvoerderschap (namens wie spreekt de bron?) en 3. het contextuele functieniveau van de bron (hoe hoog is de functie van de bron met betrekking tot het onderwerp?) (pp. 204-205; 182; 185).

Middels bronidentificatie tot slot, wordt de bron herkenbaar, dat wil zeggen: identificeerbaar, gemaakt. Via deze informatie moet de lezer volgens Rennen kunnen begrijpen om wie / wat het nu precies gaat. Identificatie maakt de bron "traceerbaar" of "adresseerbaar". Hierbij kun je denken aan het noemen van de naam, leeftijd, woonplaats of het geslacht van de bron (pp. 204-105; 186-187).

Met deze uitleg van *brontransparantie* als de mate waarin teksten duidelijkheid verschaffen over de bronnen van uitspraken in een tekst en de uiteenzetting van *bronattributie*, *bronautorisatie* en *bronidentificatie* als deelconcepten hiervan, is tot

een nauwere definiëring van brontransparantie gekomen. De volgende subparagraaf laat zien op welke wijzen hier al eerder onderzoek naar is gedaan.

2.4 Eerder onderzoek naar transparantie van berichtgeving en bronnen

De afgelopen jaren heeft brontransparantie een prominente plaats ingenomen in de journalistiek. Via nieuwe digitale tools kunnen journalisten - waar dat voor de digitalisering nog niet mogelijk was – gemakkelijk transparantie bieden over de bronnen van een artikel. Om de belangrijkste resultaten van eerder onderzoek naar brontransparantie in kaart te brengen, worden deze nu achtereenvolgens uiteengezet. Hierbij kan een onderscheid worden gemaakt in studies naar brontransparantie met betrekking tot (1) de waardering door en het effect op het publiek (2) de werkwijze en waardering van de journalist en (3) de mate van brontransparantie zoals blijkt uit de media-inhoud.

Publiek: waardering en effect

Een eerste onderzoek naar brontransparantie dat hier wordt behandeld is dat van Karlsson en Clerwall (2018). Zij deden onderzoek naar de evaluatie van brontransparantie door het publiek. Hiervoor maakten zij gebruik van een survey en van focusgroepen. Respondenten werden bevraagd naar hun algehele idee over nieuwsmedia en hun mening ten aanzien van specifieke vormen van transparantie zoals hyperlinks naar de eigen of naar andere nieuwssites. Uit de resultaten blijkt dat de verschillende vormen van transparantie verschillende waarderingen oproepen. Respondenten hebben de meest positieve houding ten aanzien van correcties en hyperlinks en kunnen de minste waardering opbrengen voor wanneer journalisten gemarkeerd hun mening uiten in hun verslaggeving of de media-inhoud vervangen door publiek-gegenereerde content.

Brontransparantie kan dus, mits op de juiste wijze toegepast, leiden tot een verhoogde waardering van de journalistieke productie / het nieuwsmedium door het publiek.

Journalist: waardering en werkwijze

Onderzoek zoals dat van Philips (2010) en Vos & Craft (2016) focust zich op brontransparantie in relatie tot journalisten en maakt duidelijk hoe zij brontransparantie waarderen, definiëren en ermee omgaan.

Het eerste onderzoek, dat van Philips, maakt hiervoor gebruik van interviews met journalisten en kaart het concept *news cannibalism* aan: het door nieuwsorganisaties overnemen van nieuwsmateriaal van andere nieuwsorganisaties zonder daarnaar te verwijzen. Volgens de onderzoekster zou dit verschijnsel niet passen binnen de journalistieke professie en moet om de exclusiviteit van nieuwsorganisaties te waarborgen en het onderscheid ten opzichte van amateurs en bloggers te behouden, naar nieuwe transparantienormen worden gestreefd (p. 378).

Vos en Craft (2016) doen vergelijkbaar onderzoek. Middels een discourse-analyse van verwijzingen naar brontransparantie in journalistieke vakpublicaties, gaan ze na op welke wijze aan brontransparantie betekenis wordt gegeven. Ze concluderen dat journalisten er verschillende meningen op nahouden. Enerzijds wordt brontransparantie namelijk beoordeeld als belangrijke norm binnen de journalistiek:

In its strongest form, it is the new objectivity, the natural heir apparent as the ruling principle of journalism in the twenty-first century. (Vos & Craft, p. 12).

Anderzijds percipiëren journalisten het ook wel als overweldigend en ondoeltreffend. De resultaten van het onderzoek tonen aan dat brontransparantie in het algemeen door journalisten als een belangrijk aspect van het journalistiek handelen wordt beoordeeld, een standaard waar routinematig een beroep op wordt gedaan.

Groenhart komt in 2013 tot een vergelijkbare conclusie. Voor zijn proefschrift houdt hij interviews met verschillende nieuwsmedia en journalisten om erachter te komen hoe zij “brontransparantie” ontleden en waarover zij al dan wel of niet open willen zijn. Uit de resultaten volgt dat de meeste journalisten de morele verantwoordelijkheid voelen om inzicht te bieden in hun (keuzes omtrent) brongebruik (p.287). Daarnaast heeft het transparant zijn over bronnen volgens Groenhart een commerciële functie: journalisten kunnen door transparant te zijn een betrouwbare indruk wekken waardoor de algemene waardering van het nieuwsmedium erop vooruitgaat.

Hoe journalisten brontransparantie bewerkstelligen, onderzoeken Chadha en Koliska (2015). Zij bestuderen middels semigestructureerde diepte-interviews hoe zes Amerikaanse nieuwsorganisaties brontransparantie toepassen in hun dagelijkse journalistieke werk. Uit deze interviews blijkt dat de meeste journalisten niet gewillig zijn om lezers volledige inzicht te bieden in hun journalistieke proces. Daardoor zijn zij vaak slechts in beperkte mate bereid om te delen welke bronnen zij raadplegen en hoe informatie is verzameld. De lijn tussen *frontstage* en *backstage*, zo concluderen de onderzoekers, verdwijnt hierdoor niet maar verschuift simpelweg (p. 227).

Resumerend is brontransparantie voor journalisten een belangrijk journalistiek principe dat hen onderscheid van amateurs en bloggers. Het wordt gezien als normatief ijkpunt waarvoor routinematig verantwoordelijkheid moet worden genomen. Ondanks het breed gedeelde belang, geven veel journalisten aan lezers toch niet het volledige inzicht in hun bronnen te bieden. Nader onderzoek loont om de afweging rondom deze tegenstrijdigheid nader te begrijpen.

Media-inhoud: mate van brontransparantie

Een onderzoek naar de brontransparantie van mediaberichten is dat van Humprecht (2020). Zij doet inhoudsanalytisch onderzoek naar factchecks door acht journalisten uit vier verschillende landen. Uit haar resultaten volgt dat brontransparantie een belangrijk

aspect is van factchecks en dat de invulling hiervan per organisatie en land kan verschillen.

Ook de brontransparantie van nieuwsberichten werd via inhoudsanalyses onderzocht. Tot dusver vormden alleen print-media object van onderzoek. De meest recente studie naar de brontransparantie van Nederlandse nieuwsmedia werd gedaan door Hijmans et al. (2017). Zij onderzoeken twee Nederlandse en twee Vlaamse kranten op de mate waarin ze transparantie bieden over hun bronnen in binnenlands nieuws en de mate waarin zij voorverpakt nieuws (her)gebruiken. Uit de analyse volgt dat in ruim een vijfde van de gevallen geen duidelijkheid wordt geboden over de bronnen en berichten, die gemiddeld voor 36% geheel of gedeeltelijk bestaan uit teksten van persagentschappen of andere aangevers.

Het onderzoek van Rennen (2000), waarvan de methode de basis vormt voor deze scriptie, is ook een voorbeeld van media-inhoud-gericht onderzoek naar brontransparantie. Ter illustratie van zijn onderzoeksmethode deed hij inhoudsanalytisch onderzoek naar de bronnen van zes Nederlandse dagbladen. Hieruit blijkt dat de verschillende media ongeveer eenzelfde mate van brontransparantie hebben; in gemiddeld 76% van de gevallen is de bronverwijzing in de verhaalttekst beoordeeld als transparant. De transparantie van bronnen in de kop is opvallend veel geringer: in slechts 49% van gevallen werden kopbronnen beoordeeld als transparant. Daar komt bij dat in meer dan een kwart van de koppen met een attributievorm (en dus informatie van een bron) directe attributie, autorisatie en identificatie van de bron ontbreekt. Volgens Rennen is deze onduidelijkheid in de kop mogelijk te verklaren door het opzettelijk genereren van onduidelijkheid door de journalist zodat de lezer nieuwsgierig wordt en mogelijk sneller overgaat op het lezen van de verhaalttekst (p. 313).

Met het verouderde onderzoek van Rennen, rijst de vraag in welke mate de meest gebruikte online Nederlandse nieuwsmedia van dit moment, NOS.nl en NU.nl, transparant zijn over hun bronnen.

Onderzoek hiernaar, of überhaupt onderzoek naar de brontransparantie van online mainstream Nederlandse nieuwsmedia, ontbreekt tot op heden nog. Het is daardoor onduidelijk in welke mate deze meest gelezen nieuwssites - blijkens de inhoud van hun berichtgeving - transparant zijn. Om hierachter te komen en een nuttige bijdrage te leveren aan reeds bestaand onderzoek, worden artikelen van NOS.nl en NU.nl in deze studie via een inhoudsanalyse onderzocht. Daarbij wordt grotendeels gebruikgemaakt van de brongeorïënteerde benadering van Rennen (2000). Met behulp van zijn methode kan op bevredigende wijze een antwoord worden geformuleerd op de hoofdvraag van deze scriptie.

Het volgende hoofdstuk gaat uitgebreid in op de gehanteerde methode, de operationalisering, het corpus en de validiteit en (codeer)betrouwbaarheid.

3. Methodologie

Het doel van dit onderzoek is om te analyseren in welke mate NOS.nl en NU.nl transparant zijn over de bronnen in hun klimaatberichtgeving. Dit is onderzocht door middel van een inhoudsanalyse, zoals in paragraaf 3.1 zal worden uitgelegd. Dit hoofdstuk biedt verder inzicht in het geselecteerde corpusmateriaal (3.2), de operationalisering van brontransparantie (3.3) en de validiteit en (codeer)betrouwbaarheid van de hier gehanteerde methode (3.4).

3.1 Opzet van het onderzoek

De meest logische methode om brontransparantie van nieuwsberichten te onderzoeken, is door een blik te werpen op de teksten zelf: transparantie van bronnen is namelijk een tekstuele aangelegenheid die enkel en alleen daar, op tekstueel niveau, is terug te vinden. Een inhoudsanalyse ligt om deze reden voor de hand.

In eerdere jaren is weinig geschreven over hoe een dergelijke analyse naar brontransparantie kan worden uitgevoerd. De methode van Rennen (2000), die tools biedt om brontransparantie in artikelen discursief te ontleden, is de meest uitgewerkte en doeltreffende benadering die de wetenschap tot op heden biedt. Daarom zullen wij in dit onderzoek middels zijn bron-georiënteerde benadering te werk gaan om tot een beoordeling van de brontransparantie van de berichtgeving van NOS.nl en NU.nl te komen (zie voor een nadere specificering van het onderzoeksmateriaal paragraaf 3.2).

De benadering die wordt toegepast is kwantitatief van aard. Gekwantificeerd wordt bijvoorbeeld in hoeveel van de gevallen bekend is gemaakt wie de veldbronnen in de kop of verhaalttekst zijn (vgl. naam, functie, relatie tot het onderwerp) en hoe vaak zij worden geciteerd of geparafraseerd. De beoordeling vindt op basis van de resultaten plaats conform de richtlijnen zoals Rennen deze heeft uitgedacht (zie paragraaf 3.3). Om het overzicht tijdens het analyseerproces niet uit het oog te verliezen, wordt gewerkt per deelconcept van transparantie. Te allen tijde wordt daarom niet afgeweken van het codeboek van deze studie (zie bijlage 2).

In paragraaf 2.3.1 legden we uit hoe Rennen (2000, p. 50) drie hoofdtypen bronnen onderscheidt: de journalistiek-bronnen, veldbronnen en publieksbronnen. De laatste soort valt buiten Rennens onderzoeksmethode en zal daarom in deze studie niet worden onderzocht. Rennen zegt hierover dat de media-inhoud die op deze bronnen teruggaat, een sterk afwijkend karakter heeft van hetgeen in zijn en ook in deze studie wordt onderzocht.

Omdat we primair interesse hebben in de bronnen die in het artikel zelf worden opgevoerd, en niet bijvoorbeeld elders op de website of in de creditline, is er tevens voor gekozen deze studie verder te beperken tot het onderzoeken van enkel veldbronnen in de kop en verhaaltekst. Daarmee worden ook de journalistiek-bronnen buiten beschouwing gelaten in dit onderzoek.

3.2 Corpusmateriaal

Om de mate van brontransparantie van NOS.nl en NU.nl te onderzoeken is een selectie gemaakt die bestaat uit 40 artikelen⁵. Deze artikelen gaan alle over hetzelfde onderwerp, namelijk over het klimaat. Voor dit onderwerp is vooraleerst gekozen om het onderzoeksmateriaal van deze studie te beperken en deze homogeen te laten zijn. Er had in dat opzicht gezien even goed gekozen kunnen worden voor een ander onderwerp zoals *politiek*, *entertainment* of *binnen- / buitenlandnieuws*. De voorkeur ging uit naar het onderzoeken van klimaatnieuws door het actuele en controversiële karakter dat dit onderwerp draagt. Het klimaat houdt het publieke debat al jaren in zijn greep. Dientengevolge bestaat er over het klimaat een rijk en divers media-aanbod waarin men verschillende bronnen aanhaalt om anderen te informeren al dan niet te overtuigen. Juist hier lijkt het ons belangrijk om, welk standpunt dan ook wordt gediend, transparant te zijn over de gebruikte bronnen en gemaakte keuzes die ten grondslag liggen aan een bericht. De controversie en actualiteit samen nemend hebben

⁵ Dit aantal is mede tot stand gekomen op basis van een tijdsoverweging: het coderen van één artikel kost namelijk minimaal één uur.

ons, naast de al genoemde praktische nood tot beperking van onderzoeksmateriaal, doen besluiten *klimaatnieuws* als onderzoeksobject te verkiezen boven andersoortig nieuws en maken het een interessante casus voor onderzoek.

De selectie van klimaatartikelen bestaat voor 50% uit artikelen uit de sectie “klimaat” van NU.nl. Omdat het de NOS aan een dergelijke klimaatsectie ontbreekt, zijn hier 20 artikelen – en dus de overige 50% van het corpusmateriaal- via de zoekfunctie geselecteerd. Hierbij is gezocht met de zoekterm “klimaat” en zijn artikelen opgenomen die deze term ofwel in de titel ofwel in de verhaalttekst hebben staan. Op deze wijze bestaat het onderzochte corpus voor de helft uit klimaatartikelen van NU.nl en voor de andere helft uit klimaatartikelen van NOS.nl. De artikelen zijn geselecteerd op datum en het corpus bevat daardoor de meest actuele berichtgeving ten tijde van het uitvoeren van dit onderzoek c.q. berichtgeving van de eerste vier maanden van 2021. De artikelen zijn geselecteerd op data waarop beide nieuwsorganisaties een klimaatartikel plaatsten. Hierdoor zijn enkele artikelen, waarbij dit laatste niet het geval was, buiten beschouwing gelaten. Het corpus bevat berichten uit de tijdspanne: 13-01-2021 t/m 15-04-2021. (Zie *Var. 101. Artikelidentificatie* in bijlage 2).

3.3 Operationalisering

In de inhoudsanalyse van de klimaatartikelen van NOS.nl en NU.nl staat het concept brontransparantie centraal. Naar paragraaf 2.1.2 en 2.3.2 bedoelen we hiermee de mate waarin een journalistieke tekst (in dit geval 20 klimaatartikelen van NOS.nl en 20 klimaatartikelen van NU.nl) duidelijkheid verschaft over de bronnen van uitspraken in deze zelfde tekst. Daarbij wordt in deze studie specifiek onderzoek gedaan naar veldbronnen en een onderscheid gemaakt tussen de bestudering van veldbronnen in de kop enerzijds en in de verhaalttekst anderzijds. Beide worden steeds discursief, dat wil zeggen systematisch en stap voor stap, per deelconcept van transparantie (attributie, autorisatie, identificatie) onderzocht. Hierdoor ontstaat een ruime hoeveelheid aan informatie over de brontransparantie per medium, type bron en

deelconcept van transparantie waarmee in hoofdstuk 5 tot een conclusie kan worden gekomen.

De brontransparantie wordt gemeten aan de hand van een codeboek welke vooreerst per type bron (veldbron in kop of verhaaltekst) en op de tweede plaats per deelconcept werkt, zie hiervoor de gesimplificeerde weergave van de opzet zoals geïllustreerd in tabel 2 in bijlage 1. In deze studie wordt voor een dergelijke werkwijze gekozen omdat zoveel mogelijk wordt aangesloten bij de meetwijze en het onderzoek c.q. het codeboek van Rennen (2000). Zijn codeboek, waarvan de typologieën zijn uitgelegd in paragraaf 2.3, wordt grotendeels gereproduceerd en is aangepast aan de beperking van dit onderzoek⁶ en -waar het kan – aangepast aan deze tijd / de bestudering van *online*⁷ nieuws in plaats van print.

Onder de volgende kopjes wordt uitgediept hoe de brontransparantie van de verschillende veldbronnen wordt geoperationaliseerd.

Transparantie van veldbronnen in de kop

Variabelen 102 t/m 106 stellen vragen naar de veldbronnen in de kop, ook wel: de kopbronnen. Allereerst wordt daarvoor de samenstelling van de kop in beeld gebracht (var. 102). Dit betekent dat de codeur in kaart brengt uit welke delen (een bovenkop, hoofdkop, onderkop of combinaties hiervan) de kop bestaat. Vervolgens wordt gekeken naar de primaire uitspraak in deze delen; variabele 103 bevraagt welk karakter de primaire kopuitspraak heeft (vgl. een citaat, neutrale of interpretatieve parafrase of feitelijke mededeling). Variabelen 104 en 105 bevragen of en op welke wijze er een veldbron wordt genoemd in de primaire en secundaire kopuitspraak (bijvoorbeeld: genoemd via een naam of vage aanduiding van een persoon, organisatie of regio). Variabele 106 vraagt vervolgens naar mogelijke identificatie van deze bronnen via bijvoorbeeld het noemen van de naam, geslacht en/of leeftijd.

⁶ Met als voornaamste beperking dat enkel veldbronnen zullen worden onderzocht.

⁷ Een voorbeeld van dergelijke wijzigingen is het toevoegen van de optie: transparantie middels *hyperlinks*.

Om de transparantie van de -enerzijds- primaire kopuitspraak en -anderzijds- totale kop te meten ontwikkelt Rennen twee maten. Maat I geeft het percentage primaire attributie-kopuitspraken met een concrete bronaanwijzing aan. Maat II geeft het percentage primaire attributie-kopuitspraken met een concrete bronaanwijzing inclusief het aandeel vage bronverwijzingen ($\times 0,5$) aan. Vage bronaanwijzingen zijn volgens Rennen die zonder naam waarin de bron voor de lezer niet traceerbaar is (p.247). Dezelfde maten trekt hij door voor de gehele kopbrontransparantie (inclusief de secundaire kopuitspraken). Alle zullen worden gebruikt om de kopbrontransparantie zo nauwkeurig mogelijk te onderzoeken.

Transparantie van veldbronnen in de verhaalttekst

Na het analyseren van veldbronnen in de kop worden de veldbronnen in de verhaalttekst onderzocht. Dit is, aldus Rennen (p. 352), alle tekst exclusief de kop, foto-onderschriften en tussenkopjes. Deze tekst wordt vanaf de nieuwssites gekopieerd en in Microsoft Word geplakt en dient daar genummerd te worden per zin (p.119). Er wordt vervolgens nagegaan uit hoeveel citaten (met concrete of vage bron) en neutrale en interpretatieve parafrases (met concrete of vage bron) het stuk bestaat. Citaatzinnen worden digitaal in Word gearceerd met blauw, neutraal geparafraseerde-zinnen met groen en interpretatieve parafrase-zinnen met geel. Veldbronnen worden in alle gevallen dikgedrukt en onderstreept.

Uit de variabelen 120 t/m 129 wordt vervolgens duidelijk welke veldbronnen in de tekst voorkomen en in hoeverre zij transparant zijn weergegeven. Variabele 120 bevraagt de categorie veldbron (bijvoorbeeld: persoon, organisatie, plaats of circuit) en de opeenvolgende variabelen vragen naar de autorisatie (de relatie van de veldbron t.o.v het onderwerp: betrokkene, derde) en identificatie daarvan (naam, geslacht, woonplaats, foto / hyperlink). Tot slot worden het aantal citaatzinnen en parafrasezinnen per veldbron in kaart gebracht (var. 130t/m 132).

De maat die wordt aangehouden om de transparantie van veldbronnen in de verhaalttekst te meten, verdeelt Rennen onder in een maat voor de transparantie van

persoonlijke veldbronnen enerzijds en *collectieve* veldbronnen anderzijds. Deze worden hier samengenomen waardoor de maat voor brontransparantie van veldbronnen in de verhaalttekst er als volgt uitziet: *het percentage veldbronnen dat traceerbaar / adresseerbaar is op grond van de in de tekst geschreven gegevens*. (Rennen, p.297).

Met de verschillende maten voor veldbronnen in de kop en verhaalttekst kunnen conclusies worden geformuleerd betreffende de mate waarin met (1) de verschillende soorten bronnen op (2) de verschillende media en middels (3) de verschillende deelconcepten van transparantie inzicht wordt geboden in de bronnen van de journalist. De volgende paragraaf legt uit hoe de betrouwbaarheid en validiteit zijn gewaarborgd.

3.4 Validiteit en betrouwbaarheid

Ten behoeve van de validiteit van deze studie is ervoor gekozen het onderzoek af te bakenen tot het analyseren en beoordelen van louter één nieuwsonderwerp: het klimaat. De conclusie die uit de resultaten volgt zal dan ook enkel en alleen gelden voor nieuwsartikelen met ditzelfde onderwerp en heeft geen betrekking op andersoortig nieuws of andere nieuwsmedia die hierover berichten.

De onderzoeksmethode die in deze bijdrage is gebruikt, is gevalideerd en biedt een geschikte methode om de transparantie van bronnen in het nieuws te meten. Het uitgebreide codeboek biedt een systematisch stappenplan waarmee in kaart wordt gebracht óf en op welke wijze bronnen in de tekst (transparant) worden opgevoerd. Dit wordt gedaan per type bron (veldbronnen in kop en verhaalttekst) en deelconcept van transparantie (attributie, autorisatie, identificatie). Hierdoor kunnen verschillen per type bron en deelconcept nauwkeurig in kaart worden gebracht en worden deze derhalve niet onterecht over een kam geschoren. Met het codeboek en de bijbehorende maten om de resultaten procentueel te interpreteren, wordt gestreefd

zo nauwkeurig mogelijk te meten hoé brontransparant de media zijn. Omdat tot op heden weinig onderzoek middels Rennens methode is gedaan en deze bijdrage zich louter richt op het analyseren van een select aantal artikelen over één onderwerp, zal het antwoord dat deze studie biedt vooral explorerend van aard zijn en eveneens, tot nader onderzoek, slechts gelden voor het hier onderzochte corpus.

Om te garanderen dat de onderzoeksmethode naast valide ook betrouwbaar is, wordt de mate van transparantie onderzocht aan de hand van een corpus van minimaal 20 artikelen per medium en is gebruikgemaakt van een systematische, navolgbare methode die gemakkelijk door andere onderzoekers kan worden herhaald. Indien het onderzoek nog eens door anderen zou worden uitgevoerd, kunnen zij hetzelfde codeboek volgen om tot vergelijkbare resultaten te komen.

Om dit aan te tonen werd een deel van het corpusmateriaal (5%) dubbel gecodeerd ter controle van de intercodeurbetrouwbaarheid. Met uitzondering van de variabele "artikelidentificatie" (die enkel het toegewezen nummer van het artikel bevraagt) is de overeenstemming tussen codeurs voor alle variabelen bepaald. Omdat maten zoals Cohen's Kappa en Krippendorff's Alpha zich niet lenen voor de beperkte hoeveelheid en met name het onderzochte type data (meerkeuzevragen en open telvragen) waarbij er geen absolute of juiste antwoordoptie bestaat, is de overeenstemming tussen de codeurs in kaart gebracht door *het percentage van overeenstemming* te berekenen. Variabelen 102 t/m 119 bevragen de tekst in zijn geheel bezien, variabelen 120 t/m 132 hebben betrekking op iedere afzonderlijke bron. De geobserveerde overeenkomst over alle variabelen is 90%; van de 127 gevallen werden er slechts 13 verschillend beoordeeld.

In 3 van die keren was er sprake van een meerkeuzevraag, waarbij de codeurs tot een andere beoordeling kwamen (Bijvoorbeeld: in artikel 23 beoordeelde codeur 1 het subject in de kop niet als veldbron, maar codeur 2 wel). Het overeenstemmingspercentage van meerkeuzevragen is 97%. Van de 80 vragen werden er 77 hetzelfde ingevuld. Dit toont een zeer hoge mate van betrouwbaarheid aan.

In de overige 10 gevallen was er sprake van een open vraag waarbij de codeur moest vaststellen uit hoeveel neutrale en/of interpretatieve parafrases het artikel bestaat. Deze vragen bleken complexer en zijn meer gevoelig voor telfouten en interpretatie. Het overeenstemmingspercentage is hier 79%. Van de 47 vragen werden er 37 gelijk beantwoord. Opgemerkt moet worden dat verschillen in antwoorden in alle gevallen klein van aard zijn. In de helft van de keren gaat het om een verschil van slechts één zin, in de andere helft om een verschil van slechts twee zinnen. In een nadere bespreking tussen beide codeurs kon over zulke gevallen eenvoudig overeenstemming worden bereikt.

Met een overeenkomst van 97% voor de meerkeuzevragen, 79% voor de open vragen en een gemiddelde geobserveerde overeenkomst over alle variabelen van 90% is aangetoond in welke mate de hier gehanteerde methode als betrouwbaar kan worden beoordeeld. Het volgende hoofdstuk presenteert de resultaten van het onderzoek.

4. Resultaten

Om de brontransparantie in nieuwsberichten van NOS.nl en NU.nl te onderzoeken, zijn 40 artikelen over het klimaat via een bron-georiënteerde inhoudsanalyse onderzocht. In deze artikelen kwamen in totaal 174 veldbronnen (personen, groepen van personen, instanties, organisaties, plaatsen, landen, onderzoeken waarvan een uitspraak, mening of verhaal door de journalist is weergegeven) voor. De bronattributie, -autorisatie en -identificatie is voor al deze gevallen in kaart gebracht. Dit hoofdstuk presenteert de resultaten voor de veldbrontransparantie in de kop (4.1) en de verhaalttekst (4.2).

4.1 Transparantie van veldbronnen in de kop

In deze paragraaf worden alle koppen onder de loep genomen. Voor elk artikel geldt dat het alleen een hoofdkop heeft; NOS.nl en NU.nl hebben in alle gevallen hun artikelen een kop geven en in geen enkel geval maken zij gebruik van een onder- of bovenkop.

In 25% van de koppen (6 keer bij NOS.nl, 4 keer bij NU.nl) werd een veldbron geïntroduceerd. De volgende paragrafen gaan hier nader op in.

4.1.1 Attributie van uitspraken aan bronnen in de kop

Tabel 3 toont de attributie-directheid in de kopuitspraak. Dat is de wijze waarop uitspraken aan een kopveldbron zijn geattribueerd, bijvoorbeeld via een citaat, parafrase of feitelijke mededeling. Neutrale parafrases worden door beide media evenveel gebruikt, maar slechts in 5% van de gevallen. In tegenstelling tot NU.nl, gebruikt NOS.nl ook citaten en interpretatieve parafrases in de kop. Samengenomen worden dit soort koppen in 30% van de NOS-artikelen (6 keer) gebruikt.

Ruim 62% van de kopuitspraken heeft het karakter van een feitelijke mededeling. Hier is geen attributievorm aanwezig⁸. De journalist formuleert een bepaald nieuwsfeit zonder te verwijzen naar een bron. Bijvoorbeeld: BOSGEBIEDEN ZO GROOT ALS TIEN KEER NEDERLAND KAALGEKAPT (NOS:1). NU.nl maakt aanzienlijk meer gebruik van dergelijke feitelijke koppen (80%) dan NOS.nl (45%).

In enkele gevallen is onduidelijk welk karakter de primaire kopuitspraak heeft. Zo'n twijfelachtige kop komt 4 keer bij NOS.nl voor (20%) en drie keer bij NU.nl (15%). Een voorbeeld van een dergelijke kop is: NOBELPRIJSWINNAARS: RICHT ECONOMISCH HERSTEL NU OP AANPAK KLIMAATCRISIS (NU:24).

In deze titel wordt geen gebruikgemaakt van aanhalingstekens en werkwoorden die duiden op een parafrase. Toch gaat het hier niet om een feitelijke mededeling. Het is onduidelijk of de Nobelprijswinnaars de gegeven informatie letterlijk hebben gezegd, of dat er sprake is van een parafrase.

Tabel 3

Karakter primaire kopuitspraken, per nieuwsmedium (abs. en %)

	NOS.nl	NU.nl	Totaal
Citaat	3 15%	0 0%	3 7,5%
Neutrale parafrase	1 5%	1 5%	2 5%
Interpretatieve parafrase	3 15%	0 0%	3 7,5%

⁸ Feitelijke mededelingen worden gedaan door de journalist. Het zijn conclusies zonder suggestie van een taaluiting door een veldbron. Ze delen een bepaalde gebeurtenis / een bepaald nieuwsfeit mede. Het kan desondanks niet worden uitgesloten dat de journalist niet alsnog bronnen heeft gebruikt om tot de feitelijke mededeling(en) te komen.

Feitelijke mededeling	9 45%	16 80%	25 62,5%
Onduidelijk	4 20%	3 15%	7 17,5%
Totaal	20 100%	20 100%	40 100%

4.1.2. Identificatie van bronnen in de kop

Tabel 4 toont de identificatie van veldbronnen in de kop. Dat is de mate waarin de veldbron identificeerbaar / *adresseerbaar* is gemaakt, bijvoorbeeld door het noemen van naam en geslacht of het gebruiken van foto's en hyperlinks. In driekwart van de koppen wordt geen veldbron genoemd. In de overige gevallen is 15% van de bronnen bij naam genoemd (3 keer door NOS.nl, 3 keer door NU.nl), en 10% vaag aangeduid (3 keer door NOS.nl, 1 keer door NU.nl). Dat laatste houdt in dat bronnen voor meer dan één uitleg of invulling vatbaar zijn en niet onmiskenbaar aan één persoon, organisatie of plaats kan worden gedacht. Bijvoorbeeld: STEDEN BEREIDEN ZICH VOOR OP GRILLIGER KLIMAAT (NOS:5). Hier is het niet duidelijk om welke steden het gaat. NOS.nl gebruikt dus iets vaker vaag geïdentificeerde bronnen dan NU.nl en het aantal bij naam genoemde kopbronnen is voor beide mediaorganisaties gelijk.

Tabel 4

Identificatie van veldbronnen in de kop, per nieuwsmedium (abs. en %)

	NOS.nl	NU.nl	Totaal
Naam persoon	0 0%	2 10%	2 5%

Naam organisatie of groep	3 15%	1 5%	4 10%
Naam plaats	0 0%	0 0%	0 0%
Vage persoon	2 10%	0 0%	2 5%
Vage organisatie of groep	0 0%	1 5%	1 2,5%
Vage plaats	1 5%	0 0%	1 2,5%
Geen veldbron	14 70%	16 80%	30 75%
Totaal	20 100%	20 100%	40 100%

In tabel 5 wordt het verband tussen de kopbronidentificatie en attributiedirectheid getoond. Af te lezen is dat in 66.7% van de koppen met een interpretatieve parafrase (een parafrase met een werkwoord van interpretatie zoals "vinden", "denken" en "beloven") de bron bij naam is genoemd. Bij neutrale parafrases daarentegen (parafrases met een neutrale aanduiding zoals "zeggen" en "aldus") is de bron in het onderzochte corpus in alle gevallen slechts vaag geïdentificeerd en bij citaatkoppen werden bronnen helemaal niet genoemd.

Een voorbeeld van een citaatkop zonder bronaanwijzing is:

(NOS:4): *"Veel meer geld nodig om extreem weer op te vangen".*

In alle drie de gevallen was een dergelijke kop afkomstig van NOS.nl en bleek niet duidelijk uit de tekst van wie het citaat afkomstig was.

Tabel 5

Kopbronidentificatie en attributie-directheid in primaire kopuitspraak (abs. en %)

<i>Attributie-directheid</i>				
	Citaat	Neutrale parafrase	Interpretatief e parafrase	Totaal
Kopbron bij naam	0 0%	0 0%	2 66,7%	2 25%
Kopbron vaag	0 0%	2 100%	1 33,3%	3 37,5%
Geen bron genoemd	3 100%	0 0%	0 0%	3 37,5%
Totaal	3 100%	2 100%	3 100%	8 100%

4.1.3 Conclusie

Om de transparantie van veldbronnen in de kop te meten, worden alle koppen zonder attributie-vorm (en dus zonder veldbron) buiten beschouwing gelaten, hetgeen leidt tot een selecte groep van 13 koppen / aanduidingen van veldbronnen. De verdeling over de twee nieuwsorganisaties is: NOS.nl 9, NU.nl 4.

De aanwezigheid van enkel hoofdkoppen, en daarmee de afwezigheid van secundaire kopuitspraken, zorgt ervoor dat de kopbrontransparantie alleen berekend is voor primaire kopuitspraken. Hiervoor is gebruikgemaakt van een strengere (I) en gematigde maat (II), zie tabel 6. Het percentage primaire attributie-kopuitspraken met een concrete bronaanwijzing en ditzelfde percentage inclusief het aandeel vage bronverwijzingen (x 0,5) is hier weergegeven. (Voor uitleg over deze maten, zie hoofdstuk 3).

Van de twee nieuwsmedia heeft NU.nl de hoogste kopbrontransparantie. In het totaal aantal koppen van beide mediaorganisaties werd in iets minder dan de helft van de gevallen een bij naam genoemde bron gepresenteerd. Het aandeel attributie-kopuitspraken met een uitsluitend vage bronverwijzing (x0,5) daarbij samennemend, hebben de mediaorganisaties een kopbrontransparantie van 61,4%.

Tabel 6

Scores Kopbrontransparantie, per nieuwsmedium

	NOS.nl	NU.nl	Totaal
Primaire kopbrontransparantie I	33%	75%	46%
Primaire kopbrontransparantie II	49,7%	87,5%	61.4%

4.2 Transparantie van veldbronnen in de verhaalttekst

In de 40 onderzochte artikelen komen 174 veldbronnen voor. NOS.nl voerde in totaal 79 veldbronnen op in de verhaalttekst, NU.nl 95. In deze paragraaf wordt de attributie, autorisatie en identificatie voor deze bronnen gepresenteerd. Met het eerste, het opsporen van attributievormen in de verhaalttekst (zoals: *volgens*, *zeggen*, *vinden*, *pleiten* ect.) komen we op het spoor van veldbronnen, ook als zij verder volledig onbenoemd blijven.

4.2.1 Attributie aan veldbronnen

Tabel 7 geeft een overzicht van de gebruikte attributievormen. Veruit de meeste artikelen gebruiken zowel citaatzinnen als neutrale en interpretatieve parafrases om uitspraken in de tekst aan een bron te attribueren. NOS.nl heeft iets meer artikelen waarin - niet alle drie maar – één of twee van de mogelijke attributievormen worden gebruikt (25% tegenover 10%).

Tabel 7

Percentage artikelen met bepaalde attributievorm(en) binnen de verhaalttekst, per medium

	NOS.nl	NU.nl	Totaal
Zonder attributievormen	0%	0%	0%
Alleen citaten	0%	0%	0%
Alleen neutrale parafrases	0%	0%	0%
Alleen interpretatieve parafrases	5%	0%	2,5%
Citaat + neutraal	5%	0%	2,5%
Citaat + interpretatief	5%	0%	2,5%
Neutraal + interpretatief	10%	10%	10%
Citaat + neutraal + interpretatief	75%	90%	82,5%
Totaal	100%	100%	100%
N=	20	20	40

Citaatzinnen komen voor in 35 artikelen, dit is 87,5% van de 40. In 7 van deze artikelen (20%) staan citaatzinnen met een vage bronaanduiding. Hierbij is het onduidelijk wie de geciteerde uitspraak heeft gedaan. In de andere gevallen (80%) werden bronnen bij naam genoemd.

Neutrale parafrases komen voor in 38 artikelen, 95% van het totaal. In 16 artikelen (42%) werd via de neutrale parafrase verwezen naar een vage bron. In 5 artikelen (13,2%) werden de bronnen van neutrale parafrases helemaal niet genoemd.

Interpretatieve parafrases komen in 39 van de 40 artikelen voor (97,5%). In 24 artikelen (60%) wordt daarbij verwezen naar een vage bron. In 12 artikelen (30%) werd de bron van een interpretatieve parafrase niet vermeld.

Tabel 8

Aantal attributiezinnen met een bepaalde combinatie van attributie-directheid en veldbronidentificatie, per medium

	NOS.nl	NU.nl	Totaal
Citaat met vage bron	14	8	22
Neutrale parafrase met vage bron	16	17	33
Interpretatieve parafrase met vage bron	20	31	49
Neutrale parafrase zonder bron	4	5	9
Interpretatieve parafrase zonder bron	11	11	22

Tabel 8 geeft een overzicht van de frequentie waarmee vage en onbenoemde bronnen voorkomen in de verschillende attributiezinnen. NOS.nl en NU.nl maken ongeveer even vaak gebruik van neutrale en interpretatieve parafrases zonder bron en neutrale parafrases met een vage bron. NOS.nl gebruikt bijna twee keer zo vaak een citaat met

een vage bron. NU.nl gebruikt daarentegen 11 keer meer interpretatieve parafrases met een vage bron.

Voorbeelden van neutrale parafrases zonder veldbron zijn:

- Maar zeker is dat ... (NOS: 8)
- Eerder werd duidelijk dat ... (NOS: 13)

Voorbeelden van interpretatieve parafrases zonder veldbron zijn:

- Een moeilijk gesprek wordt verwacht... (NOS:6)
- Het beschermen van tropische bossen wordt gezien als... (NU:21)
- Landen hebben naar schatting... (NU:24).

De voorbeelden zijn niet typerend voor een van de mediaorganisaties. NOS.nl en NU.nl gebruiken in vergelijkbare hoeveelheden varianten op bovenstaande parafrases.

Zoals eerder al duidelijk werd, zijn via de attributievormen 174 verschillende veldbronnen onderscheiden. Gemiddeld zijn dit 4 bronnen per artikel, en uitgesplitst per nieuwsmidium: 3,9 voor NOS.nl en 4,8 voor NU.nl. Het hoogste aantal bronnen van één artikel is 12 (NU:30).

In tabel 9 is voor alle bronnen aangegeven tot welke categorie veldbron zij kunnen worden gerekend. De meeste bronnen (49,1%) zijn een persoon / personen. Daarna volgen met 30,1% de organisaties, groeperingen en instanties. Gezamenlijk maken deze twee bijna 80% uit van alle veldbronnen. Publiciteitsorganen beslaan 2,3%, sociaal-geografische plaatsen / gemeenten 5,8% en onderzoeken / andersoortige documentaire bronnen 12,6%. In geen enkel geval werd een circuit (bijvoorbeeld: wandelgangen, in vakkringen) als bron opgevoerd.

NU.nl voert in totaal 20 keer vaker een veldbron aan. Verhoudingsgewijs lijken de patronen hier desondanks sterk op elkaar en lopen zij in de meeste gevallen niet sterk uiteen.

Tabel 9*Categorie veldbron, per nieuwsmedium (abs. en %)*

	NOS.nl	NU.nl	Totaal
Publiciteitsorgaan	1 1,2%	3 3,2%	4 2,3%
Personen	42 53,2%	43 45,3%	85 49,1%
Organisatie, groepering, instantie	24 30,4%	28 29,5%	52 30,1%
Plaats / gemeente, provincie, land	3 3,8%	7 7,4%	10 5,8%
Circuits	0 0%	0 0%	0 0%
Een rapport, onderzoek / document	9 11,4%	13 13,7%	22 12,6%
Onduidelijk	0 0%	1 1,1%	1 0,6%
Totaal	79 100%	95 100%	174 100%

Per veldbron is vastgesteld of deze geciteerd en/of neutraal en/of interpretatief geparafraseerd is, zie tabel 10. Verreweg het vaakst wordt bij persoonlijke veldbronnen gebruikgemaakt van citaatzinnen (41,1%). Organisaties en instanties, publiciteitsorganen en rapporten en onderzoeken worden het meest neutraal geparafraseerd. Interpretatieve parafrases komen procentueel het vaakst voor bij sociaal-geografische bronnen (80%).

Tabel 10

Percentage veldbronnen, dat geciteerd of geparafraseerd is, naar categorie veldbron

	Personen	Publiciteits- orgaan	Organisatie	Sociaal- geogr. eenheid	Rapport / onderzoek	Totaal
Geciteerd	41,1%	0%	10,6%	0%	25%	27,9%
Neutraal geparafr.	36,3%	50%	40,9%	20%	41,7%	37,6%
Interpretat. geparafr.	22,6%	50%	48,5%	80%	33,3%	34,5%
N=	124	4	66	10	24	229

4.2.2 Autorisatie van veldbronnen

Naast de attributie van veldbronnen is ook de autorisatie van veldbronnen onderzocht. Met andere woorden: wordt duidelijk welke relatie de bron heeft ten opzichte van het onderwerp? En zo ja, hoe?

Hiervoor is gekeken naar de functie van persoonlijke veldbronnen (getuige, waarnemer, deskundige of buitenstaander) en de eventuele verbondenheid met organisaties.

Het grootste deel van de persoonlijke veldbronnen (64,7%) is beoordeeld als "partij" (tabel 11). Zij zijn direct betrokken bij de nieuwsgebeurtenis en spelen hier zelf een rol in. Getuigen en buitenstaanders worden in geen enkel geval opgevoerd. 10 keer (9,8%) is het onduidelijk welke functie de veldbron vervult (3 keer door NOS.nl, 7 keer door NU.nl). In die gevallen is het vaak niet uit de tekst op te maken of de bron als partij of onafhankelijke deskundige wordt opgevoerd. Tot de laatste categorie, de deskundigen, worden 26 veldbronnen gerekend. Zij maken 25,5% uit van het geheel.

Gemiddeld voert NOS.nl meer dan twee keer zoveel bronnen aan die partij zijn dan NU.nl (82,5% tegenover 43,5%), en gebruikt NU.nl procentueel gezien wel drie keer zoveel onafhankelijke deskundigen dan NOS.nl (12,5% tegenover 41,3%).

Tabel 11

Relatie persoonlijke bron tot onderwerp, per nieuwsmiddeel (abs.)

	NOS.nl	NU.nl	Totaal
Getuige, waarnemer	0	0	0
Partij	46	20	66
Onafhankelijke deskundige	7	19	26
Buitenstaander	0	0	0
Onduidelijk	3	7	10
Totaal	56	46	102

In 23,8% van de gevallen werd de veldbron opgevoerd als individu. Dat wil zeggen dat zij niet zijn opgevoerd als lid van / deel uitmakend van een organisatie of groepering. In de meerderheid van de gevallen (66,7%) waren zij wel verbonden aan zo'n organisatie of groepering. In 9,5% (1 keer bij NOS.nl, 7 keer bij NU.nl) kon niet uit de tekst worden opgemaakt of veldbronnen als individu of namens een organisatie spraken.

4.2.3 Identificatie van veldbronnen

Tot slot is onderzoek gedaan naar identificatiekenmerken. Voor veldbronnen die persoon zijn, is gekeken naar het noemen van een concrete ofwel vage naam, woonplaats en geslacht, en is nagegaan of deze op een bijgaande foto of video staat. Voor organisaties, plaatsen en overige niet-persoonlijke bronnen is de benoemingsconcreetheid nagegaan. Organisaties en instanties werden onderzocht naar hun primaire doelstelling (politiek, justitieel, commercieel ect.). Voor alle bronnen gezamenlijk werd nagegaan of er via een hyperlink nader naar hen werd verwezen.

Zoals in tabel 12 is te zien, is door beide nieuwsmedia het meest (59,5%) gebruikgemaakt van zowel een eigennaam als een functieaanduiding om naar een persoonlijke bron te verwijzen. In een gelijk aantal keren (27,4%) kiezen NOS.nl en NU.nl er tevens voor om enkel voor een functionele aanduiding te kiezen. In geen enkel geval wordt een fictieve naam gebruikt of verwezen naar een bron door alleen zijn / haar initialen te noemen. In slechts een klein aantal gevallen worden eigennamen genoemd zonder bronaanduiding (3,6%) of zijn bronnen helemaal niet verder gespecificeerd (9,5%) (bijvoorbeeld: "veel mensen" (NOS:11)).

Tabel 12

Benoeming van persoonlijke veldbronnen, per nieuwsmedium (%)

	NOS.nl	NU.nl	Totaal
Eigennaam plus functionele aanduiding	59%	60%	59,5%
Eigennaam zonder functionele aanduiding	2,3%	5%	3,6%
Geen naam, wel functionele aanduiding	27,3%	27,5%	27,4%
Fictieve naam	0%	0%	0%
Bronnen, mensen, die verder niet worden gespecificeerd naar naam of functie	11,4%	7,5%	9,5%
Alleen initialen	0%	0%	0%

Als extra identificatiekenmerken van de persoonlijke bronnen zijn gemeten: woonplaats, afbeelding op foto en geslacht. In 6% van de gevallen werd bekendgemaakt waar de veldbron woont. Vooral nieuws over een gebeurtenis op locatie, leent zich hiervoor. In de overige 94% bleef de woonplaats van de bron onbekend.

Persoonlijke veldbronnen zijn in de meerderheid van de onderzochte gevallen (42,9%) van het mannelijke geslacht. Zij zijn herkend door verwijzwoorden zoals "hij / zijn" of door gebruik van een mannelijke voornaam. Van louter vrouwelijke veldbronnen wordt veel minder gebruikgemaakt. Slechts 9 keer (10,7%) worden zij aangehaald. In 13 gevallen (15%) is er sprake van een combinatie van mannen en vrouwen. 30% van de veldbronnen werd beoordeeld als onduidelijk. In die gevallen werd geen voornaam genoemd (bijvoorbeeld: "de woordvoerder") of was daaruit niet zondermeer af te leiden of het om een man of een vrouw ging.

In 9,5% van de gevallen staat de veldbron op een foto of video bij het artikel. Hierdoor kunnen we deze goed identificeren. In 7,1% staat er een persoon op de foto, maar is het onduidelijk of dit de onderzochte veldbron is. In de overige 83,4% is de veldbron niet op de foto terug te zien. NOS.nl gebruikt vaker een foto / video met de veldbron daarop dan NU.nl (7 tegenover 1 keer). Desondanks plaatst NOS.nl ook vaker een foto online waaruit niet blijkt of het om de veldbron gaat (5 keer tegenover 1 keer).

Het aandeel organisaties, plaatsen, documenten en overige niet-persoonlijke bronnen dat wordt aangevoerd bestaat voor 54% uit organisaties waarvan 45 bij naam genoemd en 9 vaag aangeduid. 30,1% bestaat uit onderzoeken, rapporten en verklaringen, waarvan 7 bij naam genoemd en 21 vaag aangeduid. Landen en plaatsen vormden de overige 11,8%. Hiervan werden slechts 4 van de 11 bij naam genoemd. NOS.nl duidde in totaal 11 keer een bron vaag aan, NU.nl 26 keer.

In de artikelen werd 62 keer verwezen naar een organisatie, groepering of instantie als bron. In tabel 13 is de primaire doelstelling van deze bronnen weergegeven. In een kleine meerderheid van de gevallen (17,8%) is het uit de tekst niet goed op te maken

welke primaire doelstelling de organisatie heeft. Vooral voor NU.nl is dit het geval (9 keer bij NU.nl tegenover 2 keer bij NOS.nl). Op een gedeelde tweede plek volgen organisaties met een politiek doel (regering, kabinet) en belangen- en actiegroepen (beide 16,1%). Politieke instanties zoals partijen uit de Tweede Kamer worden in 14,5% van de gevallen opgevoerd. De mediaorganisaties verwijzen het minst naar justitiële instanties (11,3%), overheidsdiensten (4,8%), andere non-commerciële organisaties (9,7%) en de politie (1,6%). Er wordt helemaal geen gebruik gemaakt van provinciale, gemeentelijke en ongeorganiseerde groepen als bron.

Beide nieuwsmedia voeren ongeveer een gelijk aantal organisaties op als bron (30 door NOS.nl, 32 door NU.nl). NU.nl voert 5 keer vaker politieke bronnen aan. NOS.nl voert 5 keer vaker justitiële bronnen en 4 keer vaker belanggroepen aan. NU.nl gebruikt bijna vijf keer zoveel bronnen waarvan de primaire doelstelling onduidelijk is, dan NOS.nl.

Tabel 13

Primaire doelstelling van organisaties als veldbron (abs. & %)

	NOS.nl	NU.nl	Totaal
Politiek 1: Regering, Kabinet	4 13,4%	6 18,8%	10 16,1%
Politiek 2: Tweede Kamer, Eerste Kamer, politieke partij	3 10%	6 18,8%	9 14,5%
Politiek 3: provinciaal en gemeentelijk	0 0%	0 0%	0 0%
Justitioneel	6 20%	1 3,2%	7 11,3%

Politie	0 0%	1 3,2%	1 1,6%
Overheidsdiensten	1 3,3%	2 6,2%	3 4,8%
Andere non- commerciële organisaties	4 13,4%	2 6,2%	6 9,7%
Commerciële organisatie	3 10%	2 6,2%	5 8,1%
Belangengroep, actiegroep	7 23,3%	3 9,3%	10 16,1%
Ongeorganiseerde groep	0 0%	0 0%	0 0%
Onduidelijk	2 6,6%	9 28,1%	11 17,8%
Totaal	30 100%	32 100%	62 100%

Als aanvulling op de methode van Rennen is ook het aantal keer dat naar een veldbron werd verwezen via een hyperlink in kaart gebracht. In 92% (160 keer) werd er geen gebruik gemaakt van hyperlinks om informatie te bieden over de bron. In 8% (14 keer) werd dat wel gedaan. NOS.nl deed dat twee keer vaker dan NU.nl.

4.2.4 Conclusie

Uit het onderzoek naar de 40 teksten van NOS.nl en NU.nl komen 174 veldbronnen voort. De zojuist besproken resultaten tonen aan dat 108 daarvan (62,1%) bij naam zijn genoemd. In tabel 14 zijn de resultaten naar Rennens maat voor brontransparantie weergegeven.

Tabel 14

Scores Veldbrontransparantie in verhaaltekst, per nieuwsmedium (abs. en %)

	NOS.nl	NU.nl	Totaal
Brontransparantie	53 66,2%	55 58,5%	108 62,1%
Totaal	80 100%	94 100%	174 100%

NOS.nl zorgt er in 66,2% (53 keer) voor dat zijn veldbronnen concreet zijn benoemd. NU.nl doet dit 55 keer; procentueel gezien is dit in 58,5% van alle verwijzingen.

In het volgende hoofdstuk worden op basis van de hier gepresenteerde bevindingen conclusies getrokken en wordt antwoord gegeven op de onderzoeksvraag.

5 Conclusie

In deze scriptie is onderzoek gedaan om antwoord te geven op de vraag: in hoeverre zijn NOS.nl en NU.nl transparant over de bronnen in hun klimaat-artikelen? Hiervoor is middels een bron-georiënteerde benadering inhoudsanalytisch onderzoek uitgevoerd naar 40 berichten over het klimaat en 186 veldbronnen in de kop en verhaaltekst die hieruit voortkomen. Brontransparantie werd meetbaar gemaakt door na te gaan hoe de veldbronnen zijn geattribueerd (de mate waarin uitspraken aan veldbronnen zijn toegekend), geautoriseerd (de mate waarin de relatie van de bron ten opzichte van het onderwerp bekend is) en geïdentificeerd (de mate waarin persoonlijke kenmerken van de veldbron zijn genoemd).

Veldbronnen in de kop

Uit de strenge maat voor kopbrontransparantie van Rennen (2000) bleek dat NU.nl in 75% van de attributie-kopuitspraken een concrete bronaanwijzing gebruikt, voor NOS.nl is dat –met name door het vaag benoemen of onbenoemd laten van veldbronnen in de kop- slechts 33%. De gematigde maat (waarin ook het aandeel vage bronverwijzingen (x0,5) is opgenomen) toont voor beide nieuwsmedia gezamenlijk een resultaat van 61,4% kopbrontransparantie.

Oordeel

Op basis hiervan wordt voor de veldbronnen in de kop geconcludeerd dat NOS.nl en NU.nl ongeveer in gelijke mate gebruikmaken van duidelijke attributievormen (waarover geen onduidelijkheid bestaat betreffende tot welke categorie zij horen). Daarnaast blijkt wel dat NOS.nl vaker vaag aangeduide of onbenoemde bronnen gebruikt dan NU.nl. Hiermee is NOS.nl minder transparant over de veldbronnen in de kop dan NU.nl.

Attributie

Uit de resultaten naar veldbronnen in de kop is gebleken dat het karakter van de primaire kopuitspraak (citaat, neutrale parafrase, interpretatieve parafrase of feitelijke mededeling) per nieuwsorganisatie verschilt. NOS.nl gebruikt alle typen koppen. NU.nl gebruikt enkel feitelijke mededelingen en neutrale parafrases. In enkele gevallen is het onduidelijk tot welke categorie de koppen behoren. Het verschil in gebruik van zulke

“onduidelijke” koppen door de nieuwsmedia is minimaal (4 keer door NOS.nl tegenover 3 keer door NU.nl).

Identificatie

Duidelijk is geworden dat beide mediaorganisaties in een gelijk aantal keren de bron bij naam noemen. Slechts in 15% was dit het geval. In totaal werd verder in driekwart van de koppen niet verwezen naar een veldbron. De overige 10% is enkel vaag aangeduid. NOS.nl geeft 3 keer vaker zo’n vage aanduiding dan NU.nl (4 keer tegenover 1 keer). In tegenstelling tot NU.nl heeft NOS.nl drie keer een citaat opgevoerd zonder daarbij de bron te noemen.

Advies

Beide organisaties wordt aangeraden om geen onduidelijkheid te laten bestaan over het karakter van de kopuitspraken. Duidelijk moet daarom blijken of het hier gaat om een parafrase, feitelijke uitspraak of citaat. Daarnaast wordt vooral NOS.nl aangeraden om in alle gevallen expliciet te maken wie de uitspraak in het citaat of de parafrase heeft gedaan, zodat hier geen onduidelijkheid over bestaat.

**Veldbronnen
in de
verhaalttekst**

Uit Rennens (2000) maat voor transparantie van bronnen in de verhaalttekst, blijkt dat NOS.nl en NU.nl in 62,1% van de gevallen ervoor zorgen dat hun bronnen transparant zijn opgevoerd. NOS.nl verschaft gemiddeld iets meer inzicht in de veldbronnen in de verhaalttekst (66,2%) dan NU.nl (58.5%).

Oordeel

Geconcludeerd voor veldbronnen in de verhaalttekst wordt dat NOS.nl en NU.nl in een meerderheid van de gevallen inzichtelijk maken aan welke veldbron een bepaalde uitspraak in de tekst verbonden moet worden. In een kleine 9,7% zijn de nieuwsmedia niet transparant over de relatie van persoonlijke veldbronnen ten opzichte van het onderwerp en hun mogelijke verbondenheid met een organisatie. NOS.nl was hier relatief meer transparant over dan NU.nl. Wat betreft de identificatie van veldbronnen moet worden geconcludeerd dat beide nieuwsmedia hier veel mogelijkheden tot transparantie laten liggen; er wordt weinig transparantie geboden door het noemen van naam, woonplaats, geslacht, primaire doelstelling van bedrijven, het toevoegen van beeldmateriaal en/of het plaatsen van hyperlinks. De transparantie

van veldbronnen in de verhaalttekst op het gebied van attributie en autorisatie ligt hierdoor voor beide media hoog, maar voor identificatie zeer laag.

Attributie

Uit de resultaten naar de 174 veldbronnen in de verhaalttekst is gebleken dat NOS.nl en NU.nl even vaak neutrale en interpretatieve parafrasen zonder veldbron en neutrale parafrasen met vage veldbron gebruiken om de veldbronnen van hun artikelen te attribueren. NOS.nl gebruikt vaker (14 keer) een citaat met vage bron dan NU.nl (8 keer). NU.nl gebruikt vaker (31 keer) een interpretatieve parafrase met een vage bron dan NOS.nl (20 keer). Omdat NU.nl 20 keer vaker een veldbron aanvoert dan NOS.nl zijn de resultaten in percentages tegen elkaar afgezet. Hieruit bleken geen grote verschillen tussen beide organisaties.

Autorisatie

Van alle persoonlijke veldbronnen is het in 9,8% niet af te leiden welke relatie zij hebben met betrekking tot het onderwerp van de tekst. 3 keer gebruikt NOS.nl zo'n onduidelijke bron, 7 keer komt dat voor bij NU.nl. Daarnaast blijkt uit de resultaten dat in 9,5% onduidelijk is of een bron is opgevoerd als individu of als verbonden aan een organisatie / groepering. NOS.nl gebruikt 1 keer zo'n bron, NU.nl 7 keer. Hieruit blijkt dat NU.nl minder vaak transparantie biedt over de relatie van persoonlijke veldbronnen ten opzichte van het onderwerp en minder vaak inzicht biedt in de -al dan niet-verbondenheid met organisaties.

Opgemerkt moet worden dat het hier slechts om kleine aantallen gaat en dat in een meerderheid van 90,2% van de persoonlijke veldbronnen wel transparantie is geboden.

Identificatie

In 59,5% van de persoonlijke veldbronnen werd zowel een eigennaam als functieaanduiding van de desbetreffende veldbron genoemd. In 36,9% werd er echter een functieaanduiding zonder naam gegeven (bijvoorbeeld: de onderzoekers) en werden veldbronnen helemaal niet gespecificeerd (bijvoorbeeld: veel mensen). Van 94% bleef de woonplaats onbekend, in 30% het geslacht. 9,5% van de veldbronnen staat op een foto of video bij het artikel (7 keer bij NOS.nl, 1 keer bij NU.nl. In 7,1% is het onduidelijk of de veldbron op de foto staat. In de overige 83,4% (32 keer bij NOS.nl, 38 keer bij NU.nl) wordt de veldbron niet nader via beeld identificeerbaar gemaakt.

Voor niet-persoonlijke veldbronnen, organisaties, documenten, belangengroepen ect., geldt dat 57,3% (51 veldbronnen) bij naam is genoemd. Van de niet-persoonlijke bronnen die vaag werden benoemd (38 vage niet-persoonlijke bronnen) was de meerderheid (68,4%) afkomstig van NU.nl. Vaker dan NOS.nl (26 keer tegenover 11 keer) biedt NU.nl geen transparantie in zijn niet-persoonlijke veldbronnen. Dit zie je ook terug in de aanduiding van het type organisaties dat als veldbronnen worden aangevoerd. In 17.8% van de veldbronnen die organisatie zijn, is de primaire doelstelling niet duidelijk; 9 keer is dit het geval bij NU.nl, 2 keer bij NOS.nl. Hierdoor wordt vastgesteld dat NU.nl vaker minder transparant is over niet-persoonlijke veldbronnen dan NOS.nl.

Als extra variabele is voor de identificatie van alle soorten veldbronnen in de verhaalttekst (persoonlijke en niet-persoonlijke) onderzocht of zij door de nieuwsmidia nader worden geïdentificeerd door gebruik te maken van een hyperlink. In totaal werd in 8% (8 keer door NOS.nl, 6 keer door NU.nl) gebruikgemaakt van een hyperlink. In de overige 92% werd deze mogelijkheid tot nadere identificatie en transparantie niet gebruikt.

Advies Op basis van de bevindingen uit dit onderzoek kunnen NOS.nl en NU.nl geadviseerd worden om hun brontransparantie te vergroten. Dit kunnen ze doen door hyperlinks te gebruiken, afbeeldingen in te voegen en bronnen te identificeren door naam en functie / primaire doelstelling te benoemen. Hierdoor wordt meer openheid geboden over de veldbronnen, zodat het publiek deze nader kan identificeren.

Uit het voorafgaande blijkt in hoeverre NOS.nl en NU.nl transparant zijn over de veldbronnen in de titel en verhaalttekst van hun klimaatartikelen. Daarmee is antwoord gegeven op de hoofdvraag van deze scriptie dat als volgt kan worden samengevat: NOS.nl en NU.nl bieden in een ruime meerderheid transparantie over de veldbronnen in de kop. NU.nl is hier vaker transparant dan NOS.nl, waardoor het advies is uitgebracht dat de laatste zijn bronnen duidelijker kenbaar moet maken. De organisaties zijn beide zeer transparant met betrekking tot de attributie en autorisatie

van veldbronnen in de verhaalttekst. De mate van identificatie is daarentegen erg laag en wordt hier beoordeeld als onvoldoende. Met een gemiddelde veldbrontransparantie van 74,8% zijn NOS.nl en NU.nl al in grote mate transparant, maar kunnen zij -met behulp van de gegeven adviezen- deze mate nog verder vergroten.

Het volgende hoofdstuk gaat verder in op de resultaten door deze te koppelen aan de literatuur en beperkingen en implicaties van het onderhavige onderzoek te bespreken. Hier worden tevens ideeën aangedragen voor vervolgonderzoek en het ontwikkelen van een eenvoudiger meetinstrument.

6 Discussie

Voor deze scriptie zijn, zoals omschreven door Rennen (2000), twee verschillende beoordelingsformulieren gebruikt om de invloed van brontransparantie per tekst en per veldbron te onderzoeken. 40 teksten over het klimaat en 186 veldbronnen (in kop en verhaalttekst) werden hiermee gecodeerd. De bron-georiënteerde benadering van Rennen (2000) leent zich goed om brontransparantie te meten en blijkt uit een nadere vaststelling van de intercodeurovereenkomst zeer betrouwbaar te zijn. De resultaten van het onderhavige onderzoek gelden als eerste verkenning van de brontransparantie van Nederlandse online mainstream nieuwsmedia. Zij dienen niet gegeneraliseerd te worden en gelden tot nader onderzoek slechts voor het hier onderzochte corpus.

Uit de inhoudsanalyse bleek dat NOS.nl en NU.nl in een ruime meerderheid (74,8%) transparantie bieden over de veldbronnen in de kop en verhaalttekst. Met name de mate waarin veldbronnen *identificeerbaar* worden gemaakt, schiet nog tekort en is voor verbetering vatbaar. De resultaten zijn in overeenstemming met de verwachting dat nieuwsmedia brontransparantie belangrijk achten en daarom openheid bieden, maar desondanks niet alle beschikbare tools inzetten om volledige transparantie te realiseren.

Mogelijke verklaringen voor deze resultaten zijn dat journalisten brontransparantie hoog in het vaandel hebben staan maar tegelijkertijd lezers niet alle gegevens willen bieden, zij het om persoonlijke journalistieke principes, esthetische redenen of een gebrek aan ruimte in de kop of verhaalttekst, met name met betrekking tot de leesbaarheid. Meer onderzoek zou hiernaar moeten worden uitgevoerd.

Het huidige onderzoek is een eerste verkennende aanvulling op de bestaande literatuur over brontransparantie, omdat eerdere studies geen onderzoek deden naar de transparantie van veldbronnen in online mainstream Nederlands nieuws. Op basis van dit onderzoek zouden NOS.nl en NU.nl in het vervolg zich vooral in moeten zetten op het identificeren van de veldbronnen in de verhaalttekst.

Hierbij moet wel rekening gehouden worden met dat dit onderzoek zich uitsluitend heeft gefocust op de transparantie van louter (1) online nieuws, van (2) twee Nederlandse nieuwsorganisaties, (3) één soort bron (veldbronnen in de kop en verhaaltekst), (4) 40 artikelen, (5) over het klimaat. Zodra het onderzoek anders zou worden afgebakend, dan zouden de resultaten mogelijk anders zijn. Om deze reden kan geen algemene uitspraak worden gedaan die verder reikt dan de hier gestelde beperkingen. Daarbij moet in gedachten worden genomen dat het hier onderzochte aantal artikelen zeer beperkt is, en verschillen tussen de brontransparantie van de onderzochte nieuwsorganisaties mogelijk aan het selecte corpus te wijten zijn. Het onderzoeken van meer artikelen loont om toevalligheden uit te sluiten.

De resultaten van deze studie komen in grote mate overeen met het onderzoek naar bronnen en brontransparantie dat in hoofdstuk 2 werd besproken. Hier bleek al dat journalisten niet altijd open (willen) zijn over hun brongebruik (Rupar, 2006; Chadha en Koliska, 2015). Dit zien we terug in onze resultaten, waarbij enige mate van brontransparantie is geboden, maar een volledige openheid over bronnen ontbreekt.

Uit de inhoudsanalyse van Hijmans et. al. (2017) volgde verder dat een vijfde deel van de door hun onderzochte printmedia geen duidelijkheid biedt over de bronnen. De resultaten van deze studie tonen een klein verschil waarbij zelfs een groter aandeel, een vierde, tot deze categorie kan worden gerekend.

De bevindingen van de studie van Rennen (2000) zijn in sterke mate in overeenkomst met de hier gevonden resultaten. Hij beoordeelde 76% van de door hem onderzochte nieuwsartikelen als brontransparant. Het in deze studie gevonden percentage van 74,8% sluit hier nauw bij aan.

De resultaten die in deze scriptie zijn verkregen, zijn daarom in lijn met de bevindingen uit eerder onderzoek, zoals besproken in hoofdstuk 2. Hier geconcludeerd wordt dat NOS.nl en NU.nl niet brontransparanter noch minder brontransparant zijn dan de teksten die door Hijmans et. al. (2017) en Rennen (2000) werden onderzocht.

Verschillen zijn namelijk klein van aard en onderzoek naar meer artikelen moet uitwijzen of bij een groter corpus wel sprake is van meer uiteenlopende resultaten.

Tijdens het onderzoek werd duidelijk dat de bron-georiënteerde benadering van Rennen (2000) valide is, maar daarnaast weinig toegankelijk en zeer tijdrovend. Om alle typen bronnen en de door hem opgestelde variabelen voor één tekst te coderen, moet omstreeks twee uur worden uitgetrokken⁹. Er is daarom een sterke behoefte aan een toegankelijke methode die het uitvoeren van onderzoek naar brontransparantie beter mogelijk maakt.

Hierbij zou aandacht kunnen worden besteed aan het onderlinge gewicht van de verschillende mogelijkheden om brontransparantie te bereiken. In de bron-georiënteerde benadering van Rennen (2000) wordt namelijk voorbijgegaan aan de vraag of het noemen van de woonplaats van de bron wel even belangrijk is als het noemen van zijn naam of functie. In een vernieuwde methode zou hier rekening mee kunnen worden gehouden.

Om het meetinstrument eenvoudiger te maken zou tevens kunnen worden overwogen om tel- en arceervragen (waarbij zinnen naar categorie worden gearceerd en geteld) achterwegen te laten. Deze zijn van weinig belang, kosten relatief veel tijd en zijn gevoelig voor interpretatie- en telfouten. Daarnaast zouden vragen naar primaire en secundaire kopuitspraken kunnen worden samengenomen, zodat eenvoudiger tot een uitspraak over de gehele kop kan worden gekomen.

Het advies voor vervolgonderzoek is om allereerst tot een dergelijke vernieuwde methode te komen en daarnaast soortgelijk onderzoek als deze scriptie uit te voeren om te achterhalen of de resultaten die hier zijn vervaardigd ook gelden in andere

⁹ Let op: één uur voor het coderen van veldbronnen, omstreeks twee uur voor het coderen van veld- én journalistiek-bronnen. De laatste bleven in deze scriptie buiten beschouwing maar maken wel onderdeel uit van het originele onderzoekapparaat.

gevallen. Aangeraden wordt om meer data te verzamelen en onderzoek te doen naar de hier onderzochte maar ook naar andere typen nieuwscategorieën, nieuwsorganisaties en bronnen.

Referenties

- Berkowitz, D. A. (2009). Reporters and Their Sources. In K. Wahl—Jorgensen & T. Hanitzsch, *The Handbook of Journalism Studies*, 102 – 113. New York en Londen: Routledge.
- Broersma, M., & Graham, T. (2013). Twitter as a news source. How Dutch and British newspapers used tweets in their news coverage, 2007-2011. *Journalism Practice* 7(4), 446-464. <https://doi.org/10.1080/17512786.2013.802481>
- CvdM. (2020). *Digital news report Nederland 2020*, 28; 43-59.
- Chadha, K., & Koliska, M. (2015). Newsrooms and Transparency in the Digital Age. *Journalism Practice* 9(2), 215-229. <https://doi.org/10.1080/17512786.2014.924737>
- Curry, A. L., & Stroud, N. J. (2019). The effects of journalistic transparency on credibility assessments and engagement intentions. *Journalism*, 1-18. <https://doi.org/10.1177/1464884919850387>
- Gans, H. J. (1980). *Deciding What's News: A study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time*. New York, United States: Vintage Books.
- Groenhart, H. (2013). *Van boete naar beloning. Publieksverantwoording als prille journalistieke prioriteit*. Nijmegen, Nederland: Radboud University.
- Hellmueller, L., et al. (2013). Shifting journalistic capital? Transparency and objectivity in the twenty-first century. *Journalism Studies* 14(3), 287-304. <http://dx.doi.org/10.1080/1461670X.2012.697686>
- Hijmans, E., et al. (2017) Wie schrijft ons nieuws? Een analyse van voorverpakt nieuws en brontransparantie in binnenlandse nieuwsonderwerpen in vier Nederlandse en Vlaamse kwaliteitskranten. *Tijdschrift voor communicatiewetenschap* 39(2), 77-91.

- Humprecht, E. (2020). How Do They Debunk "Fake News"? A Cross-National Comparison of Transparency in Fact Checks. *Digital Journalism* 8(3), 310-327.
- Karlsson, M. (2010). Rituals of transparency. Evaluating online news outlets' uses of transparency rituals in the United States, United Kingdom and Sweden. *Journalism Studies* 11(4), 535-545. <https://doi.org/10.1080/14616701003638400>
- Karlsson, M., & Clerwall, C. (2018). Transparency to the Rescue? Evaluating citizens' views on transparency tools in journalism. *Journalism Studies* 19(13), 1923-1933. <https://doi.org/10.1080/14616701003638400>
- Kovach, B., & Rosenstiel, T. (2007). The Elements of Journalism. What Newspeople Should Know and the Public Should Expect. United States: Prima Publishing.
- McManus, J. H. (1994). Market-driven journalism. Let the citizen beware? United States, Santa Clara University: Sage Publications.
- Nederlands Online Bereik Onderzoek (2020). *Mediamonitor 2020. Mediagebruik, mediabedrijven en mediamarkten*.
- Paulussen, S., & Harder, R. A. (2014). Social Media References in Newspapers. Facebook, Twitter and YouTube as sources in newspaper journalism. *Journalism Practice* 8(5), 542-551. <https://doi.org/10.1080/17512786.2014.894327>
- Philips, A. (2010). Transparency and the new ethics of journalism. *Journalism Practice* 4 (3), 373-382. <https://doi.org/10.1080/17512781003642972>
- Rennen, T. (2000). *Journalistiek als kwestie van bronnen. Ontwikkeling en toepassing van een bron-georiënteerde benadering van de journalistiek*. Delft, Nederland: Eburon.

- Rupar, V. (2006). How did you find that out? Transparency of the newsgathering process and the meaning of news. A case study of New Zealand journalism. *Journalism Studies* 7(1), 127-143. <https://doi.org/10.1080/14616700500450426>
- SCP & COB. (2017). *Burgerperspectieven* 2, 4; 21-35.
- Singer, J. (2010). Norms and the Network: Journalistic Ethics in a Shared Media Space. *Journalism Ethics: A Philosophical Approach, edited by Christopher Meyers*, 117-129, New York: Oxford University Press.
- Van Leuven, S., et al. (2018). Online And Newsworthy. Have online sources changed journalism? *Digital Journalism* 6(7), 798-806. <https://doi.org/10.1080/21670811.2018.1498747>
- Von La Roche, W. (1982). Einführung in den praktischen Journalismus. München: List Verlag.
- Von Nordheim, G., Boczek, K., & Koppers, L. (2018). Sourcing the Sources. An analysis of the use of Twitter and Facebook as a journalistic source over 10 years in The New York Times, The Guardian, and Süddeutsche Zeitung. *Digital Journalism* 6(7), 807-828. <https://doi.org/10.1080/21670811.2018.1490658>
- Vos, T., & Craft, S. (2016). The Discursive Construction of Journalistic Transparency. *Journalism Studies* 18(12), 1-18. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2015.1135754>
- Weinberger, D. (2009, 28 augustus). Transparency: the new objectivity. Geraadpleegd van <https://www.kmworld.com/Articles/Column/David-Weinberger/Transparency-the-new-objectivity-55785.aspx>.
- Wölker, A., & Powell, T. E. (2021). Algorithms in the newsroom? News readers' perceived credibility and selection of automated journalism. *Journalism* 22(1), 86-103. <https://doi.org/10.1177/1464884918757072>.

Bijlagen

Bijlage 1: tabellenlijst

Tabel 1: <i>Twaalf subbrontypen in de journalistiek</i>	23
Tabel 2: <i>Kernvragen en indicatoren bij veldbronnen in de kop en verhaalttekst per deelconcept van brontransparantie (attributie, autorisatie en identificatie)</i>	72
Tabel 3: <i>Karakter primaire kopuitspraken, per nieuwsmedium (abs. en %)</i>	43
Tabel 4: <i>Identificatie van veldbronnen in de kop, per nieuwsmedium (abs. en %)</i>	44
Tabel 5: <i>Kopbronidentificatie en attributie-directheid in primaire kopuitspraak (abs. en %)</i>	46
Tabel 6: <i>Scores Kopbrontransparantie, per nieuwsmedium</i>	47
Tabel 7: <i>Percentage artikelen met bepaalde attributievorm(en) binnen de verhaalttekst, per medium</i>	48
Tabel 8: <i>Aantal attributiezinnen met een bepaalde combinatie van attributie-directheid en veldbronidentificatie, per medium</i>	49
Tabel 9: <i>Categorie veldbron, per nieuwsmedium (abs. en %)</i>	51
Tabel 10: <i>Percentage veldbronnen, dat geciteerd of geparafraseerd is, naar categorie veldbron</i>	52
Tabel 11: <i>Relatie persoonlijke bron tot onderwerp, per nieuwsmedium (abs.)</i>	53
Tabel 12: <i>Benoeming van persoonlijke veldbronnen, per nieuwsmedium (%)</i>	54
Tabel 13: <i>Primaire doelstelling van organisaties als veldbron (abs. & %)</i>	56

Tabel 14: *Scores Veldbrontransparantie in verhaaltekst, per nieuwsmedium (abs. en %)*.....58

Tabel 2

Kernvragen en indicatoren bij veldbronnen in de kop en verhaaltekst per deelconcept van brontransparantie (attributie, autorisatie en identificatie)

Veldbronnen (in kop)		
	Bronattributie	Van welke retorische stijl (Vgl. citaat, parafrase) wordt in de titel gebruikgemaakt om te verwijzen naar een bron? - Retorische stijl in kop
	Bronautorisatie¹⁰	
	Bronidentificatie	In hoeverre worden veldbronnen in de kop concreet benoemd? - Benoemingsconcreetheid van veldbron in de kop
Veldbronnen (in verhaaltekst)		
	Bronattributie	Van welke retorische stijl (bijv. citaat, parafrase) wordt in de verhaaltekst gebruikgemaakt om te verwijzen naar een bron?

¹⁰ Bronautorisatie van kopveldbronnen is niet opgenomen in Rennens methode omdat een kop te weinig ruimte biedt voor autorisatie en dit eerder in de verhaaltekst wordt verwacht.

		- Retorische stijl in verhaalttekst
	Bronautorisatie	Is er in de verhaalttekst informatie over de relatie die de veldbron m.b.t het onderwerp heeft? - Relatie veldbron tot onderwerp
	Bronidentificatie	In hoeverre worden veldbronnen in de verhaalttekst concreet benoemd? - Benoemingsconcreetheid van persoonlijke / collectieve veldbronnen

Noot. Gebaseerd op "*Journalistiek als Kwestie van Bronnen. Ontwikkeling en toepassing van een bron-georiënteerde benadering van journalistiek*", door Toon Rennen, 2000, pp. 212-217, Delft: Eburon.

Bijlage 2: codeboek

Codeboek bij onderzoek naar de brontransparantie van 40 berichten uit de sectie “klimaat” door NOS.nl en NU.nl.¹¹

1. Artikelidentificatie

Var. 101. Datum nieuwsbericht

		NOS.nl	NU.nl
Wo	13-01	01	21
Do	14-01	02	22
Di	19-01	03	23
Vr	22-01	04	24
Ma	25-01	05	25
Wo	27-01	06	26
Wo	03-02	07	27
Do	04-02	08	28
Ma	08-02	09	29
Vr	19-02	10	30
Di	23-02	11	31
Vr	26-02	12	32
Do	04-03	13	33
Di	09-03	14	34
Wo	10-03	15	35
Vr	12-03	16	36
Di	30-03	17	37

¹¹ Naar: Rennen, 2000, pp. 347-368. Het codeboek maakt het mogelijk de transparantie van veldbronnen in de kop en verhaalttekst te onderzoeken. Journalistiek-bronnen en publieksbronnen vallen buiten het bereik van deze onderzoeksmethode.

Wo	31-03	18	38
Za	03-04	19	39
Do	15-04	20	40

2. De kop

Var. 102. Samenstelling van de kop (hoofdkop plus bovenkop plus onderkop)

- 0 géén kop
- 1 alleen hoofdkop
- 2 hoofdkop plus bovenkop
- 3 hoofdkop plus onderkop
- 4 hoofdkop plus bovenkop plus onderkop

TOELICHTING:

De kop kan één, twee of drie delen hebben: de hoofdkop is de tekst met de grootste letter; de bovenkop is de tekst die in een kleinere letter boven de hoofdkop staat; de onderkop is de tekst die in een kleinere letter onder de hoofdkop staat.

Var. 103. Karakter primaire kopuitspraak

De primaire kopuitspraak staat in het grootste lettertype (de hoofdkop), eventueel aangevuld met een aanloop in de bovenkop (soms staat degene die iets gezegd heeft in de bovenkop, en datgene wat hij gezegd heeft in de hoofdkop; in zo'n geval – mits een dubbele punt aan einde van bovenkop – vormen hoofdkop en bovenkop samen de primaire kopuitspraak).

- 0 niet van toepassing (indien geen kop)
- 1 citaat
- 2 neutrale parafrase ("Kok: vernieuwen is het motto"; "volgens Kok moeten we vernieuwen")

- 3 interpretatieve parafrase (bijv. "Kok pleit voor vernieuwing")
- 4 feitelijke mededelingen door journalist; conclusies zonder suggestie van taaluiting door veldbron (bijv. "Kok gaat vernieuwen")
- 5 onduidelijk tot welke categorie de primaire kopuitspraak hoort

TOELICHTING:

Citaat: telt tenminste drie aaneengesloten woorden tussen aanhalingstekens.

Parafrases: weergave door journalist van de woorden van iemand anders. In de tekst wordt onmiskenbaar gesuggereerd dat een persoon of instantie daadwerkelijk iets gezegd of geschreven heeft. Dit blijkt uit het gebruik van een dubbele punt, van woorden als "volgens" en "aldus", alsook van een groot aantal werkwoorden van uiting.

We onderscheiden twee soorten parafrases: neutrale en interpretatieve.

Neutrale parafrases zijn herkenbaar aan de woorden "volgens", "aldus", "naar verluidt" of aan een dubbele punt gevolgd door een (niet-geciteerde uitspraak). Voor het overige zijn neutrale parafrase-zinnen herkenbaar aan een min of meer neutraal werkwoord van uiting, dat vervangen zou kunnen worden door het woord "zeggen".

N.B. Deze woorden kunnen uiteraard ook voorkomen in samenhang met citaten; in dat geval krijgen citaten voorrang in de codering.

ZIE VOOR VOORBEELDEN VAN DE NEUTRALE WERKWOORDEN VAN UITING DE LOSSE LIJST.

Interpretatieve parafrases zijn herkenbaar aan werkwoorden die een interpretatie (door de journalist) inhouden van taaluitingen van een persoon of instantie. De opgevoerde persoon of instantie móét wel een taaluiting gedaan hebben, omdat anders de journalist geen standpunt of uitspraak aan de desbetreffende had kunnen toekennen. De journalist weet pas of iemand iets "vermoedt", "denkt", "vindt", "belooft" enz. als hij kennis heeft genomen van een taaluiting van of namens betrokkene (al dan niet uit eerste hand). De geparafraseerde is meestal grammaticaal onderwerp.

N.B. Al deze werkwoorden kunnen uiteraard ook bij citaten staan; in dat geval krijgen citaten voorrang in de codering.

ZIE VOOR VOORBEELDEN VAN DE INTERPRETATIE-WERKWOORDEN DE LOSSE LIJST.

Er komen in koppen veel onvolledige zinnen voor. Voor de analyse kan het helpen als je er een hele zin van maakt. Bijv. "Rechts Italië voor boycot van debat begroting" is te lezen als: "Rechts

Italië is voorstander van een boycot ..." of "Sorgdrager achter plan voor centrum" is te lezen als "Sorgdrager staat achter plan ...", "Wethouder tegen kwijtscheldingen" als "wethouder is tegenstander van ...".

Feitelijke mededelingen door journalist: veel kopuitspraken vallen hieronder. Het zijn mededelingen, waarin een gebeurtenis of een persoon centraal kan staan. Dingen die gebeuren; mensen die wat doen.

Voorbeelden: "Tennispaviljoen uitgebrand", "Schadeclaim na valpartij", "Verdachten van brandstichting opgepakt", "Bodemschatten op verkeerde plek", "VVD-ers bezoeken regio", "Sorgdrager levert echtpaar uit aan VS".

Var. 104. Identificatie veldbron in primaire kopuitspraak

Wordt er een veldbron genoemd in de primaire kopuitspraak? Zo ja, hoe?

- 0 niet van toepassing
- 1 naam van een persoon of van personen
- 2 naam van een organisatie of groepering (Kabinet, de Regering, Philips, FNV)
- 3 naam van een plaats, provincie, regio, land of werelddeel (evt. in meervoud of als een verzameling)
- 4 vage aanduiding van persoon of personen (rechters, hoogleraren)
- 5 vage aanduiding van een organisatie of groepering (Schap, Hof, Politie, coalitie e.d.)
- 6 vage aanduiding van plaats(en), regio('s), of land(en) (bijv. Westerse landen, ontwikkelingslanden)
- 7 er wordt géén veldbron aangegeven in primaire kopuitspraak, noch bij naam noch met een vage aanduiding

TOELICHTING

Een *veldbron* is iedere persoon, groep van personen, instantie, organisatie, plaats, land, waarvan een uitspraak, mening of verhaal door de journalist wordt "weergegeven".

"*Vaag*" is alles wat voor méér dan één uitleg/invulling vatbaar is.

Var. 105. Identificatie veldbron in secundaire kopuitspraak

Wordt er een veldbron genoemd in de secundaire kopuitspraak? Zo ja, hoe?

- 0 niet van toepassing
- 1 naam van een persoon of van personen
- 2 naam van een organisatie of groepering (Kabinet, de Regering, Philips, FNV)
- 3 naam van een plaats, provincie, regio, land of werelddeel (evt. in meervoud of als een verzameling)
- 4 vage aanduiding van persoon of personen (rechters, hoogleraren)
- 5 vage aanduiding van een organisatie of groepering
- 6 vage aanduiding van plaats(en), regio('s) of land(en) (bijv. Westerse landen, ontwikkelingslanden)
- 7 er wordt géén veldbron aangegeven in secundaire kopuitspraak, noch bij naam noch met vage aanduiding

Var. 106. Naam, geslacht, leeftijd en woonplaats van veldbronnen in de totaalkop

Worden de naam, het geslacht, de leeftijd en/ of woonplaats van de veldbron(nen) in de kop bekend gemaakt? Selecteer wat van toepassing is.

- 0 Niet van toepassing (indien geen kop / geen veldbronnen in kop)
- 1 Voor- / achternaam van veldbron
- 2 Geslacht van veldbron
- 3 Leeftijd van veldbron
- 4 Woonplaats / leefomgeving van veldbron
- 5 Geen van alle (indien wel kop, maar geen van bovenstaande opties).

3. De verhaalttekst

De verhaalttekst is alle tekst exclusief de kop, de foto-onderschriften en tussenkopjes.

Het is de tekst die begint direct achter de kop.

Var. 107. Aantal zinnen van verhaalttekst

NUMMER DE ZINNEN IN DE MARGE LINKS VAN DE KOLOM. 01 t/m 98 zinnen.

TOELICHTING: Een *zin* begint met een hoofdletter en eindigt met een punt. Ook grammaticaal onvolledige zinnen tellen als hele zin. Zinnen waarin de dubbele punt zonder meer vervangen kan worden door een punt (omdat er dan nog een grammaticaal volledige zijn overblijft) worden beschouwd als te eindigen bij die dubbele punt, mits de tekst dan verder gaat met een hoofdletter.

ALS JE DOORGAAT NAAR HET ANALYSEREN PER VELDBRON: VERGEET NIET OP CODEFORMULIER B HET ARTIKELNUMMER EN DE LETTERLIJKE BRONOMSCHRIJVING TE NOTEREN.

HET IS VAN GROOT BELANG DAT JE DE VOLGENDE VARIABELEN EEN VOOR EEN AFWERKT, OMDAT ER EEN HIËRARCHIE IN ZIT.

Var. 108. Aantal citaatzinnen totaal

MARKEER DE CITAATZINNEN MET BLAUW (incl. de woorden of de zin waarmee de geciteerde wordt omschreven).

ZET EEN STREEP ONDER DE GECITEERDE (persoon of instantie of anderszins)

00 t/m 98 zinnen.

TOELICHTING: Een citaatzin is een hele zin, waarvan álle woorden tussen aanhalingstekens staan, met uitzondering van het eventuele attributiedeel, dit zijn de woorden waarmee de geciteerde wordt omschreven. (Voorbeeld van attributiedeel: "...", zegt burgemeester Peper van Rotterdam).

Indien de omschrijving van de geciteerde in een aparte zin staat, waarin verder niets staat behalve de omschrijving van het geciteerde, wordt ook deze zin gerekend tot de citaatzinnen.

Var. 109. Aantal citaatzinnen van bij naam genoemde bronnen

Hoeveel citaatzinnen zijn een weergave van het verhaal / standpunt / mening / uitspraak van een bij naam genoemde veldbron?

00 t/m 98 zinnen

TOELICHTING: De naam van een veldbron kan de naam zijn van een persoon, groep(ering), organisatie, plaats of land. Het moet een dusdanige naam zijn, dat de lezer precies weet om wie het gaat, althans niet aan andere personen of organisaties kan denken. Het gaat om de naam van degene, wiens standpunt of uitspraak wordt weergegeven.

De omschrijving van "een woordvoerder van Philips" geeft weliswaar niet de naam van de woordvoerder maar wel van Philips, in wiens naam hij gesproken heeft; en dat is voor deze variabele voldoende. Echter: "een medewerker van Philips" zegt niets over het standpunt van Philips en is derhalve een "vage" bron.

Indien er staat "de gemeente", "de politie" of "de rechtbank", terwijl uit de rest van het artikel of de creditline blijkt om welke plaats het gaat, dan zijn deze veldbronnen te beschouwen als "bij naam genoemd".

Var. 110. Aantal citaatzinnen van vage bronnen

Hoeveel citaatzinnen zijn een weergave van het verhaal / standpunt / mening / uitspraak van een vaag aangeduide bron?

00 t/m 98 citaatzinnen

TOELICHTING: Alle opgevoerde bronnen zonder naam zijn vaag. Het zijn aanduidingen die voor méér dan één uitleg/invulling vatbaar zijn. Bijv. "de politie" (zonder informatie uit de context over de plaats), "omstanders", "een actievoerder", "deelnemende bedrijven", "betrouwbare bron", enz.

Var. 111. Aantal neutrale parafrasezinnen totaal

MARKEER DE NEUTRALE PARAFRASE-ZINNEN MET GROEN. (incl. de woorden of de zin waarmee de geparafraseerde wordt omschreven)

ZET EEN STREEP ONDER DE NEUTRAAL GEPARAFRASEERDE (persoon, organisatie, groepering, instantie of anderszins)

00 t/m 98 neutrale parafrase-zinnen

TOELICHTING: Zoek naar sleutelwoorden waaruit blijkt dat iemands (gesproken of geschreven) woorden min of meer neutraal geparafraseerd zijn:

- "aldus ...", "volgens ...", "zegt..." (gevolgd door enige aanduiding van een veldbron)
- een dubbele punt, voorafgegaan door aanduiding van een persoon of instantie
- neutrale werkwoorden van uiting (ZIE LOSSE LIJST)
- "dat *staat* in een onderzoek (rapport, advies, verklaring of ander document) van ..." (bijv. van de Registratiekamer of de FNV of de Universiteit van Amsterdam, of van prof. Jansen); of varianten als "aldus het rapport van TNO", "volgens cijfers van de Afdeling Verkeer en Vervoer".

"Volgens het Wetboek van Strafrecht ..." e.d. telt niet mee.

Zodra je een van deze 4 soorten identificaties vindt ga je kijken welke zinnen hier noodzakelijk bijhoren. Uiteraard betreft dat eerst de zin waar de identificatie zelf staat, maar misschien zitten daar een of meer voorafgaande zinnen aan vast.

Regels voor het meetellen (dus rekenen tot de parafrasezinnen) van direct voorafgaande zinnen:

- *Tel één voorafgaande zin mee, indien de zin met het parafrase-sleutelwoord op zich inhoudsloos is en voor de inhoud afhankelijk is van de voorafgaande zin.*

Bijv. "Gemeenten die het landelijk asielbeleid blijven boycotten, zullen dat uiteindelijk in de portemonnee voelen. *Dat* heeft staatssecretaris Schmitz (Justitie) gisteren aan de Tweede Kamer laten weten." "Laten weten" is een neutraal woord van uiting. De zin waarin dit staat is op zich inhoudsloos, omdat er niet in staat wát de staatssecretaris heeft laten weten.

Omdat dit in de voorafgaande zin wél staat horen deze zinnen onlosmakelijk bij elkaar en moeten dus beide beschouwd worden als neutrale parafrase-zinnen.

Een variant op de zin met het sleutelwoord is bijv. "*Aldus* Schmitz gisteren in de Tweede Kamer."

- *Tel één of meer voorafgaande zinnen mee, indien de zin met het parafrase-sleutelwoord voor de inhoud afhankelijk is van één of meer direct eraan voorafgaande zinnen in de lead.*

Bijv. "In de eerste negen maanden van dit jaar zijn in Duitsland al veertien jongeren overleden na gebruik van xtc. Het leeuwendeel van de xtc op de Duitse markt is afkomstig uit Nederland. Dat schrijft de krant Bild am Sonntag." De eerste twee zinnen staan in de lead; ze zijn noodzakelijk voor de inhoudsbepaling van de laatste zin en tellen derhalve mee als neutrale parafrase-zinnen.

- *Tel één voorafgaande zin mee, indien deze noodzakelijk is als uitleg van een aanwijzend voornaamwoord in de zin met het parafrase-sleutelwoord.*

Bijv. "In elk geval tot eind september wordt de passagiersdienst voortgezet. Voorlichter Eric Leather van de Mercey Company haalde *dat tijdstip* nog eens."

Bijv. "De Nijmeegse scholen voor voortgezet onderwijs moeten elke week de gemeente op de hoogte houden van het aantal spijbelaars. Op een kleine minderheid na loopt die samenwerking goed, aldus Scholten."

Kortom, als de inhoud van het "aldus", "dat", "die", "deze", "dit", "hierover", e.d. in de direct voorafgaande zin staat, wordt die zin gerekend als een parafrase-zin.

LET OP: alle hier opgesomde parafrase-sleutelwoorden kunnen eveneens voorkomen bij citaten. In dat geval zijn die fragmenten al gemarkeerd (blauw) en gecodeerd; die kun je nu dus overslaan.

Var. 112. Aantal neutrale parafrase-zinnen van bij naam genoemde bronnen

Hoeveel neutrale parafrase-zinnen zijn een weergave van het verhaal / het standpunt / mening / uitspraak van een bij naam genoemde veldbron?

00 t/m 98 neutrale parafrase-zinnen

TOELICHTING: zie bij var. 109.

Var. 113. Aantal neutrale parafrase-zinnen van vage bronnen

Hoeveel neutrale parafrase-zinnen zijn een weergave van het verhaal / het standpunt / mening / uitspraak van een vaag aangeduide veldbron?

00 t/m 98 parafrase-zinnen

TOELICHTING: zie bij var. 110

Var. 114. Aantal interpretatieve parafrase-zinnen totaal

MARKEER DE INTERPRETATIEVE PARAFRASE-ZINNEN MET GEEL

ZET EEN STREEP ONDER DE INTERPRETEREND GEPARAFRASEERDE (persoon, groepering, instantie of anderszins)

00 t/m 98 interpretatieve parafrase-zinnen

TOELICHTING: Je gaat op zoek naar woorden waaruit blijkt dat een persoon of instantie enige taaluiting heeft gedaan met het karakter van een standpunt. Omdat er niet letterlijk staat dat de betrokkene het gezégd of geschréven heeft, kan het eventueel ook een conclusie zijn van de journalist, die niettemin aan anderen wordt toegedicht.

Interpretatieve parafrase-zinnen herken je aan

- Werkwoorden van interpretatie (ZIE LOSSE LLIJST)
- “dat *blijkt* uit een onderzoek / rapport / advies / verklaring / uitspraken van ...”
(bijv. van de Registratiekamer of de FNV of de Universiteit van Amsterdam, of van prof. Jansen)

Zodra je één van deze interpretatieve parafrase-sleutelwoorden vindt ga je kijken welke zinnen hier noodzakelijk bij horen. Uiteraard betreft dat eerst de zin waar het sleutelwoord zelf staat, maar misschien zit daar nog een direct eraan voorafgaande zin aan vast.

Hier gelden dezelfde regels als bij de neutrale parafrase-zinnen. ZIE DE TOELICHTING bij var. 111.

LET OP: Omdat je eerst citaten en neutrale parafrasen hebt gezocht is het goed mogelijk dat in die fragmenten ook interpretatie-werkwoorden zitten. Zinnen die reeds met blauw of groen gemarkeerd zijn (en dus gecodeerd), kunnen niet nog eens anders gecodeerd worden. Bijv. “Minister-president Kok wil bij de verdeling van de beschikbare middelen rekening houden met de snelle vergrijzing in Noord-Brabant. Hij heeft *dat* zaterdag gezegd na afloop van een werkbezoek aan *deze* provincie.” In dit voorbeeld is de tweede zin al afgewerkt (neutraal, groen); bovendien is toen de eerste zin eveneens gecodeerd als neutraal, omdat die geldt als een uitleg van de aanwijzende voornaamwoorden in de tweede zin. Dat het werkwoord “willen” (interpretatie) hier gebruikt is in de eerste zin, doet er niet meer toe.

Var. 115. Aantal interpretatieve parafrase-zinnen van bij naam genoemde bronnen

Hoeveel interpretatieve parafrase-zinnen zijn een weergave van het verhaal / standpunt / mening / uitspraak van een *bij naam genoemde* veldbron?

00 t/m 98 interpretatieve parafrase-zinnen

TOELICHTING: zie var. 109.

Var. 116. Aantal interpretatieve parafrase-zinnen van vage bronnen

Hoeveel interpretatieve parafrase-zinnen zijn een weergave van het verhaal / standpunt / mening / uitspraak van een *vaag aangeduide* bron?

00 t/m 98 interpretatieve parafrase-zinnen

TOELICHTING: zie bij var. 110.

Var. 117. Aantal neutrale parafrase-zinnen zonder bronaanduiding

00 t/m 98

TOELICHTING:

Als je een sleutelwoord aantreft van een neutrale parafrase-zin *zonder aanduiding van een bron*, dient die zin hier geteld te worden.

Voorbeelden: " *Volgens* peilingen heeft de oppositie gewonnen", "Naar verluidt...", "Er wordt *gezegd* dat ...", "Dat is gisteren *bekend* geworden"

"..., zo wordt *geopperd*", "... is de *redenering*", "Dat *staat* in diverse documenten"

Var. 118. Aantal interpretatieve parafrase-zinnen zonder bronvermelding

00 t/m 98

TOELICHTING: Als je een sleutelwoord aantreft van een interpretatieve parafrase-zin zonder aanduiding van een bron, dient die zin hier geteld te worden.

Bijv. " *Uit diverse onderzoeken blijkt* dat de bevolking zich de laatste jaren steeds onveiliger voelt."

Hier wordt op geen enkele manier aangegeven van wie die onderzoeken zijn: geen naam van een onderzoeker of onderzoeksbureau of opdrachtgever, evenmin een vage aanduiding.

Andere voorbeelden: "*Het vermoeden bestaat ...*", "*Gevreesd wordt dat...*", "Er wordt een spannende finish *verwacht* in de verkiezingen voor het Congres", "*Wetenschappelijke studies tonen aan...*"

Var. 119. Aantal genoemde veldbronnen (verschillende)

00 t/m 98

TOELICHTING: Een veldbron mag maar eenmaal meegeteld worden, ook als deze in verschillende varianten wordt opgevoerd.

GA NU VERDER OP CODEERFORMULIER B.

1. De afzonderlijke veldbronnen

Een veldbron is iedere persoon, groep van personen, instantie, organisatie, plaats, land, publiciteitsorgaan, waarvan een uitspraak, mening of verhaal door de journalist wordt "weergegeven".

PER VELDBRON DIENT EEN VOLLEDIGE EN LETTERLIJKE REGISTRATIE UITGEVOERD TE WORDEN. DE INFORMATIE OVER DE BRON KAN VERSPREID ZIJN OVER HET ARTIKEL. KIES DAN DE MEEST GEDETAILLEERDE OMSCHIJVING. AL LEZENDE KAN DE BESCHRIJVING VAN DE BRON AANGEVULD WORDEN. EEN BRON MAG MAAR ÉÉN KEER GECONDEERD WORDEN.

NOTEER EERST HET ARTIKELNUMMER + HET NUMMER VAN DE BRON (Bijv. 10-02, voor de tweede bron van artikel 10).

Var. Y. 00 niet van toepassing (indien géén enkele veldbron genoemd, noch concreet bij naam noch vaag) NOTEER CODE 00 bovenaan kolom "volgnr." (GA DOOR NAAR VOLGEND ARTIKEL)

00 t/m 98 Volgnummer in volgorde van voorkomen (reeds ingevuld)

Var. 120. Categorie veldbron

1. Publiciteitsorgaan of medium
2. Persoon of personen (incl. "woordvoerders", "zegsmannen", "betrouwbare bron", "men" (e.d.) (GA DOOR NAAR VAR. Relatie persoonlijke veldbron tot gebeurtenis / onderwerp)
3. Organisatie, groepering, instantie (GA DOOR NAAR VAR. AL DAN NIET NAMEN VAN ORGANISATIES, PLAATSEN, LANDEN, ECT)
4. Plaats/gemeente, provincie, land, werelddeel (GA DOOR NAAR ")
5. Circuits: "wandelingen", "in de wereld van", "kringen rond", "in vakkringen", "binnen de omroep", "geruchten" e.d. (GA DOOR NAAR ")
6. Onduidelijk, bij. "autoriteiten" (GA DOOR NAAR AANTAL CITAATZINNEN VAN DEZE VELDBRON)

TOELICHTING: Een *publiciteitsorgaan* is een krant, tijdschrift, radio- of televisieprogramma met een vaste titel en een min of meer regelmatige verschijningsfrequentie. Omdat in de berichtgeving vaak de titel ontbreekt zijn hier ook vagere omschrijvingen van periodieke media van toepassing.

Een *persoon* is iedere omschrijving, waarvan het enkelvoud van toepassing is op een individu: "aandeelhouder(s)", "supporter(s)", "partijlid", "omwonende", "Amerikaan", enz. Daarentegen zijn "aandeelhoudersvergadering", "supporterslegioen", "de buurt", "Tweede Kamer", enz. groeperingen, die dus bij categorie 3 horen. "Autoriteiten" krijgen code 2.

LET OP: Zodra er een medium of publiciteitsorgaan als bron genoemd wordt, moet dit apart gecodeerd worden. DUS "In NOVA meldde minister Voorhoeve dat ..." behandelen als twee verschillende veldbronnen: NOVA (code 1) apart en minister Voorhoeve (code 2) apart.

"Woordvoerder van Philips" hier coderen als 2; evenals "prof. Jansen van de Universiteit van Amsterdam".

Indien géén aanduiding van persoon, dan coderen als 3 (bijv. "Philips laat weten dat ...") of 4 (bijv. "Frankrijk wil hardere aanpak...")

Verschil tussen 3 en 4 wat gemeentelijke instanties betreft: alleen de letterlijke aanduidingen "gemeente Nijmegen" of kortweg "Nijmegen" horen bij code 4. Alle andere omschrijvingen, zoals "gemeenteraad", "B & W van Nijmegen", "Het stadsbestuur" enz. krijgen code 3.

Var. 121. Relatie persoonlijke veldbron tot gebeurtenis / onderwerp

- 0 niet van toepassing (indien géén persoon; dus 1, 3, 4 of 5 bij var. 139)
- 1 getuige/waarnemer
- 2 partij (speelt zelf rol bij gebeurtenis of onderwerp; of hoort bij een partij)
- 3 onafhankelijke deskundige (de expert, vaak van universiteit of onderzoeksinstituut)
- 4 buitenstaander (willekeurige persoon die over een bepaald nieuwsonderwerp aan het woord wordt gelaten)
- 5 onduidelijk

TOELICHTING:

Een *getuige/waarnemer* is iemand die aan de journalist vertelt wat hij gezien of gehoord heeft van een gebeurtenis. Deze persoon wordt opgevoerd omdat hij iets uit eigen waarneming weet te vertellen over een gebeurtenis zonder als partij/deelnemer er bij betrokken zijn geweest.

Een *onafhankelijke deskundige* is iemand die om uitleg, achtergrond of commentaar gevraagd wordt, terwijl hij zelf geen partij is en geen belang heeft bij de gebeurtenis.

Een *buitenstaander* is iemand die zijn zegje mag doen omdat hij toevallig door een journalist wordt aangesproken; hij wordt niet geselecteerd op grond van zijn betrokkenheid of kennis bij het onderwerp. Buitenstaanders zijn willekeurige

“voorbijgangers” aan wie door een journalist om hun mening over een bepaald onderwerp wordt gevraagd. Iedereen kan op deze manier als “buitenstaander” worden opgevoerd.

In de meeste gevallen zullen veldbronnen *partij* zijn bij gebeurtenis of onderwerp: ze hebben er iets mee te maken, spelen een bepaalde rol erin, zijn deelnemer, hebben wellicht een zeker belang.

N.B. Alle partijen in een strafzaak dienen hier code 2 te krijgen, dus ook de “getuigen” en “getuige-deskundigen”.

Var. 122. Persoonlijke bronnen bij naam genoemd of anderszins

- 0 niet van toepassing (indien géén persoon; dus code 1, 3, 4 of 5 bij var. 139)
- 1 eigennaam (achternaam, al dan niet plus voornaam of voorletter) plus functionele aanduiding
- 2 eigennaam zonder functionele aanduiding
- 3 géén naam, wél functionele aanduiding (“woordvoerder”, “een deelnemer”, “familie”, “een buurman”, “lid”, “rechter”, “het slachtoffer”, “Amerikanen”)
- 4 fictieve naam
- 5 “bron(nen)”, “zegsman”, “ingewijden”, “men”, “ooggetuigen”, “autoriteiten”, “waarnemers” e.d. zonder verdere aanduiding (onduidelijk namens wie)
- 6 “vertrouwelijke bron”, “bron die anoniem wil blijven”
- 7 “uit betrouwbare bron”, “welingelichte bron”
- 8 alleen initialen (plus evt. leeftijd en/of voornaam)

Var. 123. Woonplaats van persoonlijke veldbron

Wordt de woonplaats genoemd van de persoon (of personen) die als veldbron optreden?

- 0 niet van toepassing (indien de veldbron geen persoon is)
- 1 ja
- 2 nee

3 onduidelijk

TOELICHTING: Het gaat hier níet om de plaats van handeling, zoals die doorgaans in de creditline staat, maar om de woonplaats van personen. Bij nationaal of internationaal nieuws zal dit gegeven vaak ontbreken.

Var. 124. Staat de veldbron op een bijgaande foto / video?

- 0 niet van toepassing (indien géén foto; of indien de veldbron geen persoon is)
- 1 veldbron staat op foto
- 2 veldbron staat niet op foto
- 3 onduidelijk of deze veldbron op de foto staat

Var. 125. Geslacht van de veldbron

- 0 niet van toepassing (indien de veldbron geen persoon is)
- 1 man(nen)
- 2 vrouw(en)
- 3 man(nen) en vrouw(en)
- 4 onduidelijk of de veldbron een man of een vrouw is

TOELICHTING: Geslacht moet blijken uit berichtgeving. Indien er niet meer staat dan "staatssecretaris A. Nuis" (en in omliggende zinnen is nergens sprake van "hij" of het bezittelijk voornaamwoord "zijn"), dan moet deze bron gecodeerd worden als "onduidelijk" (code 4). In een enkel geval kan een foto uitsluitend bieden.

Sommige kranten / nieuwssites werken graag met zgn. sekse-neutrale woorden, waardoor (zonder extra informatie) niet duidelijk is of het om een man of vrouw gaat: voorzitter, directeur, woordvoerder, docent, verpleegkundige, uiteraard ook minister, staatsecretaris, president et al.

Var. 126. Bron als individu of als verbonden aan organisatie of groepering

Hoe wordt de persoon in artikel opgevoerd?

- 0 Niet van toepassing (indien géén persoon)
- 1 Als individu(en) (incl. advocaat optredend als verdediger van een persoon of organisatie)
- 2 Als verbonden met organisatie (incl. rechter en officier van justitie), groepering, gemeente of land(en)
- 3 Onduidelijk

TOELICHTING: De meest persoonlijke bronnen in de krant worden opgevoerd *in hun hoedanigheid* van lid van of deel uitmakend van een organisatie of groepering. De journalist wil het geluid laten horen van iemand die ergens werkt dan wel een instantie of land "vertegenwoordigt". Alle bronnen die opgevoerd worden op grond van een link met een organisatie of groepering krijgen code 2. Die hoedanigheid moet genoemd zijn, met daarbij zeggende dat soms volstaan kan zijn met een functie-aanduiding (minister, staatssecretaris, Kamerlid, president, e.d.). Ingeval van verbondenheid aan gemeente of land: dan moet hier per se een bestuurlijk apparaat bedoeld zijn, waaraan de bron verbonden is of waarmee hij geassocieerd wordt. Het gaat dus niet simpel om de plaats, provincie of land van wonen; in zo'n geval geldt code 1.

Code 1 is vooral voor niet-publieke figuren die min of meer bij toeval in het nieuws komen, zonder dat ze in verband worden gebracht met een organisatie, groepering of land.

Var. 127. Al dan niet namen van organisaties, plaatsen landen, enz.

- 0 niet van toepassing
- 1 bij naam genoemde organisatie of groepering ("Philips", "De Bredase politie", "het Kabinet", "de Regering", "FNV", "Ajax", "de gemeenteraad van Nijmegen", "OM", "Gerechtshof te Den Bosch")

- 2 vaag aangeduide organisatie of groepering (bijv. uitsluitend "de politie", "de coalitie", "een actiegroep", "apotheken", "hulporganisaties", "een meerderheid van de Tweede Kamer", "Justitie")
- 3 bij naam genoemde plaats, gemeente, provincie, regio (binnenland) (bijv. "de gemeente Nijmegen")
- 4 vaag aangeduide plaats, gemeente, provincie, regio (binnenland) (bijv. "gemeentes", "plaatsen in de Randstad")
- 5 bij naam genoemd(e) land(en) (evt. in meervoud als een verzameling) (bijv. "Frankrijk", "Europa")
- 6 vaag aangeduide land(en) (evt. in meervoud als een verzameling) (bijv. "Westerse landen", "ontwikkelingslanden")
- 7 onduidelijk

TOELICHTING: Deze variabele is van toepassing op organisaties enz. of plaatsen enz. die als bron genoemd zijn én op organisaties enz. of plaatsen enz., waarmee opgevoerde personen verbonden zijn.

"*Vaag*" is alles wat voor méér dan één uitleg vatbaar is. De omschrijving "de politie" is vrijwel altijd te beschouwen als een "bij naam genoemde organisatie", onder de voorwaarde dat uit de tekst of creditline blijkt dat het maar om één corps van een bepaalde plaats kan gaan. "Europa" is een randgeval, maar omdat daarmee een concrete organisatie met concrete lidstaten bedoeld wordt, is deze aanduiding niet "vaag". De "VN" is een bij naam genoemde organisatie.

Ministers, staatsecretarissen, landpresidenten, premiers, officieren van justitie e.d. krijgen hier automatisch code 1, ook als in een artikel niet expliciet staat dat ze deel uitmaken van een regering of OM.

Var. 128. Type organisatie, groepering naar primaire doelstelling

- 0 niet van toepassing
- 1 politiek: Regering, Kabinet

- 2 politiek: Tweede Kamer, Eerste Kamer, politieke partij, Kamerfractie, Kamerlid
- 3 politiek: provinciaal en gemeentelijk
- 4 justitieel: Openbaar Ministerie (OM), rechtbank, gerechtshof, Hoge Raad, "Justitie"
- 5 politie
- 6 overheidsdiensten (ministerie, afdeling van ministerie, commissie, afdeling van provincie, afdeling/dienst van gemeente) (excl. Politie); publieke hulpdiensten: brandweer, GGD
- 7 commerciële organisatie
- 8 belangengroep, actiegroep, vakbonden, werkgeversorganisaties
- 9 andere niet-commerciële organisatie (non-profit sector: onderwijs, welzijn et al.), vereniging, stichting
- 10 ongeorganiseerde groep (ad hoc, toevallig tot stand gekomen)
- 11 onduidelijk

TOELICHTING: deze variabele gaat min of meer over de primaire doelstelling van de organisaties; in ieder geval níet over een bepaalde thematiek of aandachtsgebied. Internationale overkoepelende politieke organisaties, zoals Verenigde Naties en Europese Unie coderen als 1.

Var. 129. Gebruik hyperlink(s) bij veldbron

Wordt in het artikel naar de veldbron verwezen door gebruik te maken van een hyperlink?

- 0 niet van toepassing (indien geen veldbron genoemd)
- 1 ja, via hyperlink verwezen naar veldbron
- 2 nee, geen gebruikgemaakt van hyperlinks bij de veldbron

Var. 130. Aantal citaatzinnen van deze veldbron

00 t/m 98 citaatzinnen

Var. 131. Aantal neutrale parafrasezinnen van deze veldbron

00 t/m 98 neutrale parafrase-zinnen

Var. 132. Aantal interpretatieve parafrasezinnen van deze veldbron

00 t/m 98 interpretatieve parafrase-zinnen

TOELICHTING bij variabelen 130 t/m 132:

Het is in twee gevallen mogelijk dat één zin bij twee of meer veldbronnen meetelt:

- Indien meerdere veldbronnen in één zin gelijkwaardig en nevenschikkend zijn opgevoerd wordt deze zin bij elk van de genoemde eenheden c.q. veldbronnen geteld.

Bijv. "België en Frankrijk zijn voorstander van een strenger drugsbeleid". Er is sprake van twee veldbronnen, t.w. "België" en "Frankrijk", die bij var. 131 elk deze interpretatieve parafrasezin krijgen toegekend.

- Indien een in een publiciteitsorgaan optredende persoon als bron wordt opgevoerd.

Bijv. "In het tv-programma NOVA meldde minister Voorhoeve dat ..." telt als neutrale parafrase-zin mee zowel bij de veldbron NOVA als bij de veldbron minister Voorhoeve. Echter in de zin "NOVA meldde gisteravond dat minister Voorhoeve een aanrijding heeft gehad" is Voorhoeve niet als bron opgevoerd. Deze zin telt dus alleen als neutrale parafrase-zin bij de veldbron NOVA.

Bijlage 3: Sleutel(werk)woorden in parafrase-zinnen

Rennen, 2000¹²:

TOELICHTING: onderscheid tussen NEUTRAAL en INTERPRETATIEF kun je min of meer ontdekken door aan de werkwoorden "hij zegt te (willen/kunnen) .." vooraf te laten gaan. Bij NEUTRAAL is dat onzin, omdat die lijst in feite alternatieven bevat voor "zeggen"; bij lijst INTERPRETATIEF is het geen onzin.

Onderscheid is ook vast te stellen door je af te vragen of het werkwoord min of meer alternatief is voor "zeggen" (neutraal) of eerder een alternatief is voor "vinden", "menen" of "willen" (interpretatie).

Vergeet niet dat het zowel bij neutrale als bij de interpretatieve zinnen gaat om parafrasezinnen. Dit houdt in dat het steeds werkwoorden betreft die gebruikt worden om tekstuitingen (gesproken of geschreven) van mensen of instanties weer te geven.

SLEUTELWOORDEN IN NEUTRALE PARAFRASE-ZINNEN:

"volgens", "aldus", dubbele punt, "naar verluidt", "dat staat in...", neutrale werkwoorden van uiting, zoals:

Aangeven, aanhalen (van uitspraak), aankondigen, zich afvragen, antwoorden, beamen, bepalen, bekendmaken, zich beroepen op, bespreken, betitelen, betogen, bevestigen, beweren, blijven bij, citeren, constateren, duidelijk maken, formuleren, gewag maken van, herhalen, op de hoogte brengen, informeren, in herinnering brengen, te kennen, koppen, geven, laten weten, laten zien, meedelen, melden, melding maken van, mompelen, noemen, omschrijven, onderkennen, onderschrijven, onthullen, ontkennen, ontvouwen, opmerken, op ingaan, oproepen tot, presenteren, reageren, als reden

¹² Deze bijlage kan tijdens het coderen worden gebruikt om het onderscheid tussen neutrale en interpretatieve parafrases vast te stellen. Dikgedrukte woorden zijn toegevoegd aan de reeds bestaande lijst door Rennen (2000).

geven, redeneren, refereren aan, roepen, schetsen, schrijven, spreken (van), ee, tot de stelling komen, uiten, uitleggen, zich uitspreken over, uitwijzen, vaststellen, vergelijken (met), verhalen, verhaal doen, verklaren, te verstaan geven, vertellen, verwoorden, verzekeren, verzoeken, **voorleggen**, voorspellen, vragen, wijzen op, zeggen.

SLEUTEL(WERK)WOORDEN IN INTERPRETATIEVE PARAFRASE-ZINNEN:

"blijkt uit een onderzoek rapport / advies / verklaring / uitspraken e.d", van werkwoorden afgeleid, zoals, "naar de mening van", "in zijn visie", "naar overtuiging van".

Interpretatieve werkwoorden van uiting, zoals:

aandacht vragen voor, aandringen, aanraden, aantekenen, aantonen, accepteren, **aansluiten bij**, aantonen, accepteren, achten, advies overnemen, adviseren, afschilderen als, afstand nemen van, afzien van, afwijzen, afzwakken, akkoord gaan met, bang zijn dat, becommentariëren, bedoelen, begrip hebben voor, begrijpen, beklag doen, beklemtonen, bekritisieren, **belang hechten aan**, kritiek hebben op, aan de bel trekken, belangstelling tonen voor, beloven, benadrukken, benieuwd zijn of bepleiten, zich bereid verklaren, berispen, zich beroepen op, beschouwen als, beschuldigen, beseffen, beslissen, besluiten, bestrijden, betreuren, betwijfelen, bevelen, bezorgd zijn over, bezwaren hebben, bezweren, blij zijn met, blijven bij (een standpunt), boos zijn over/met, claimen, commentaar geven, concluderen, danken, denken, **de indruk hebben**, dreigen, dubben over, dwingen, eens zijn met, eisen, enthousiast zijn over, zich ergen aan, erkennen, **(g)een idee hebben**, gelasten, geloven, zich gelukkig prijzen, gepikeerd zijn, gereserveerd staan tegenover, geruststellen, gevoel hebben dat, goedkeuren, gruwen van, handen wassen in onschuld, op het hart drukken, hekelen, honoreren, hopen, het er op houden, indruk hebben dat, onder de indruk zijn van, (geen) idee hebben, instemmen met, kanttekeningen plaatsen bij, kiezen voor, klagen over, een lans breken voor, lof toezwaaien, menen, van mening zijn, laten voor, **in**

twijfel trekken, in het midden laten, moeite hebben met, voor (on)mogelijk houden, **naar verwachting**, nadruk leggen op, zich neerleggen bij, neigen naar, de noodklok luiden, onderstrepen, ongerust zijn over, zich onthouden van, commentaar, oordelen, opdragen, **op prijs stellen**, zich onderwerpen als, tot de orde roepen, overtuigd zijn van, overwegen, pareren, pleiten voor of tegen, prefereren, protesteren, prijzen, een punt maken van, rekenen op, rekeningen houden met, roemen, schatten, zich scharen achter, serieus nemen, speculeren op, staan achter (een plan / idee), standpunt volgen, steunen, stilstaan bij, suggereren, tegemoetkomen aan, teleurgesteld zijn, terugfluiten, tevreden zijn met, tippen, toegeven, toezeggen, uitdagen, uitgaan van, uitsluiten, een uitzondering maken, van plan zijn, vasthouden aan, verantwoordelijk houden, zich verbazen over, verbieden, verlangen naar, verlangen van, vermoeden, veronderstellen, veroordelen, verplichten, vertrouwen, verwachten, verwerpen, verwijten, zich verzetten tegen, verzuchten, vinden, de vloer aanvegen met, voelen voor, volhouden dat, voorhouden, voorkeur uitspreken / geven aan, voor- en tegenstander zijn, voorstellen (= een voorstel doen), in het uitzicht stellen, voorzien, vraagtekens plaatsen bij, vrezen, waarde hechten aan, **waarschuwen**, waarschijnlijk, weigeren, wensen, weten, wijten aan, van de hand wijzen, willen, zien als, zien zitten, iets zien in, **zorgen maken over**.